

STÚDIUM

Szilágyi István

Államnacionalizmus és kisebbségi nacionalizmus Romániában A román állam és a magyar kisebbség szembenállása

„túl sok ismeret és túl kevés megértés áll a rendelkezésünkre”¹

(Donald L. Horowitz)

1. Bevezető és áttekintés

A román állam és a magyar kisebbség viszontagságos kapcsolata majdnem százéves múltat tekint vissza. Trianont követően meghirdették az egységes román nemzetállam eszméjét, és a francia modell alapján igyekeztek azt meg is valósítani. A gyulafehérvári nyilatkozat ígéretei és a kisebbségi szerződésben vállalt kötelezettségei helyett a román elitek sokkal inkább Románia elrománosítására fektettek hangsúlyt. Az asszimilációs politika sikerét bizonyítja a nemzeti kisebbségek arányának 25%-ról 10% alá csökkenése.

A folyamatot a II. világháború szakította félbe, amikor Erdély északi része náci nyomásra visszakerült Magyarország fennhatósága alá. A II. világháborút 1947-ben lezáró párizsi békeszerződés azonban visszaállította a trianoni határokat, és egy új rendszer is beköszöntött: a kommunizmus. A rezsim megtévesztő politikát folytatott: az első évek engedékenységét és toleranciáját (Nemzetiségi Statútum; állami magyar Bolyai Egyetem; több új színház és sajtóorgánus; Magyar Autonóm Tartomány) rövidesen felváltotta a jól ismert asszimilációs politika (a Bolyai Egyetemet összevonták a Babeş-sel; a MAT-t felszámolták; etnikailag vegyes megyésítés; betelepítés általi románosítás), melyet Ceauşescu idejében folytattak.

1 Horowitz, Donald L.: *Ethnic Groups in Conflict*. University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London, 1985, xi. Idézi: Salat Levente: *Etnopolitika - a konfliktustól a méltányosságig*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2001, 25.

A romániai magyarság egyetlen reménysége az 1989-es rendszerváltásban rejlett. A rezsim ugyan változott, úgymond demokratikusabbá vált, hisz megnyíltak a határok és lehetővé vált a magyar érdekképviselés, sorra jöttek létre egyesületek és alapítványok. Kutyából viszont nem lett szalonna. Az 1990-es évek politikáját továbbra is mérgezte a sovén retorika, élen a Nagy-Románia Párt szószólóival. 1996-ig kellett várni az előrelépéssel, amikor az RMDSz a kormánykoalíció tagja lett, valamint megkötetett a román-magyar alapszerződés. Ugyanakkor az uniós csatlakozás feltétele is volt egy sor kisebbségvédelmi aktus aláírása és ratifikálása, mint például az Európa Tanács Keretegyezménye és a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája.

Ennek megfelelően a 2000-es években egy sor rendelkezéssel és intézménnyel látványosan javult a kisebbségjogi helyzet, Románia 2007-es EU-csatlakozása óta azonban ez alábbhagyott. Komoly nemzetközi nyomás és ellenőrzési mechanizmus hiányában a politikai szándék is megcsappant. Bukarest mintha befejezettnek tartaná a munkát, azaz nem volna szükség további jogi és intézményi fejlesztésre. A tény, hogy a nemzeti kisebbségekről szóló státustörvény több mint egy évtizede tervezet szintjén áll, pontosan ezt támasztja alá.

Napjainkban a többségi nacionalizmus ugyan világosan kimutatható a különféle szociológiai felmérések által, mégis nehéz volna szisztematikus román államnacionalizmusról beszélni, hiszen hiányoznak a stratégikus ideológiai dokumentumok, és nincsenek intézményes képviselői sem. A román közéletben a nacionalizmus egy látens, irracionális és inkoherens formában jelentkezik, azaz időnként egyes közéleti szereplők fejeznek ki nacionalista nézeteket (főleg kisebbségi kérdéskörökben), illetve jutnak nyilvánossághoz egyes médiaorgánumok közvetítésével. Az állami struktúrákban rendszerint csak akkor jutnak érvényre ezek a nézetek, amikor ilyen gondolkodású személyek kerülnek döntéshozó pozícióba.

Éppen ez az ideológiai hatás köszön vissza látványosan egyes hatósági és bírósági döntésekben is, amelyeket a dolgozatom törzsében fogok részletesen tárgyalni. Hogy miért pont az elmúlt években ütötte fel újra a fejét az *államnacionalizmus*? Csak találgatni lehet, de valószínűleg egyrészt a magyar politikai követelések felerősödése nyomán, másrészt pedig a nemzetközi és európai politikai közeg engedékenysége miatt (szankciók hiánya az Unió, az EBESZ és az Európa Tanács részéről).

Tanulmányomat egy általános nacionalizmuselméleti áttekintéssel kezdem, amelyben szó lesz a nacionalizmus különféle értelmezéseiről, majd körvonalazom és részletesen tárgyalom a felhasznált elméleti keretet, amely

lényegében a Will Kymlicka és Rogers Brubaker által kidolgozott többségi és kisebbségi nacionalizmus dichotómiájára épül.

A következő részben előbb általánosan közelítem meg a román nemzet-állam kérdéskörét, majd bemutatom a román hatóságok hozzáállását egyes magyar politikai ügyekhez (*székelyföldi autonómia, szimbólumok, magyar nyelvhasználat*), egyúttal felfedvén a román nacionalista diskurzus leitmotivumait, illetve igyekszem megválaszolni a felmerülő kérdéseket: *Mi körvonalazódik a hatósági/bíróági állásfoglalások alapján, mi állhat mögöttük, illetve mi a jelentőségük?*

Ámde a többségi nacionalizmus nem maradhat válasz nélkül, hanem a maga rendjén a kisebbségi nacionalizmust katalizálja, ezért ugyanitt tárgyalni fogom a magyar politikai elit azon reakcióit is (a megfelelő elméleti keretezéssel), amelyek a különféle román hatósági és bíróági állásfoglalásokra érkeznek. A diskurzuselemzés módszereivel igyekszem körvonalazni azokat a toposzokat², amelyek a kisebbségi defenzívát jellemzik, illetve próbálok választ adni a fő kérdésre: *Milyen formában érhető tetten a kisebbségi nacionalizmus a politikai nyilatkozatokban?*

Tanulmányomat egy részben analitikus, részben normatív megközelítésű fejezettel zárom, amelyben előbb a Salat Levente tipológiájába illesztmem a román-magyar etnopolitikai konfliktust, majd pedig választ keresek arra a kérdésre, hogy: *Van-e kiút a nacionalizmus ördögi köréből? Ha igen, milyen lehetőségek vannak, és melyik felelne meg a román-magyar viszony rendezésére?*

Kutatásom során elsősorban a hivatkozott szakirodalomra támaszkodtam, elemzéseim tárgyát pedig a romániai hatósági és bíróági döntések, valamint a magyar kisebbségi képviselők közleményei, nyilatkozatai képezik. Tanulmányomban kevésbé normatív, inkább deskriptív, analitikus módon igyekeztem megközelíteni a kérdéseket, főképp kisebbség- és nacionalizmuselméleti alapokra fektetve az elemzéseket. Természetesen belátom, hogy nehezen körülírhatóak azok a csoportok, amelyekről szó esik, hiszen nem minden románt és nem minden magyart lehet besorolni egy-egy homogen kategóriába, ezért a hangsúlyt inkább a jelenségekre és diskurzusokra fektettem, mint a személyekre vagy csoportokra – ennek a logikának megfelelően a nacionalizmust is elsősorban konkrét álláspontokhoz kötöm és tárgyalom. Valódi entitásként csupán az államot kezelem, annak konkrét intéz-

2 A Wodak által felállított toposz-listát vettem alapul, lásd: Wodak, Ruth – Meyer, Michael: *Critical Discourse Analysis: History, agenda, theory and methodology*. In Wodak, Ruth – Meyer, Michael (eds): *Methods of Critical Discourse Analysis*. (2nd ed.) Sage Publications, London, 2009, 1–33.

ményes kerete okán, míg a román és magyar nemzeti hovatartozást az Anderson-féle „képzelt közösség” fogalmi körébe sorolom.

2. A nacionalizmusról és a nemzetállamról

„A nacionalizmus a kultúra és a politika házasságát reprezentálja.”³

(Joseph A. Camilleri – Jim Falk)

A legtöbb szerző egyetért abban, hogy a modern nemzetté válás két fő útja ismerhető fel az európai közegben: az egyik az *államnemzet*, amely a nyugati, polgári modell megfelelője – alapja az ugyanazon jogi-politikai kerethez való tartozás és a közös terület, a másik pedig a *kultúrnemzet* avagy keleti, etnikai modell – alapja a közös nyelv, kultúra, a közös származás mítosza.⁴ Természetesen vannak szerzők, mint például Dieckhoff és Brubaker, akik meggyőzően érvelnek a klasszikus dichotómia ellen, hiszen meglátásuk szerint minden modern nemzetben egyszerre benne van a polgári és a kulturális összetevő is, csupán különböző keverésben. Ennek tudatában a továbbiakban csupán az egyszerűség kedvéért használjuk és társítjuk a két fogalmat az ugyancsak leegyszerűsített nyugati és keleti nacionalizmus leírásához.

A többnyire Kelet-Európára jellemző etnonacionalizmus utópiája tulajdonképpen a következőben áll: a kulturális határoknak a politikai határokkal egybe kell esniük. Utz Jeggle szavaival élve: *„A nemzeti államok határai a saját nemzetiségnek a föld felszínére vetített elképzelése, amely azonban csak mint zárt, nem pedig mint nyitott egység kínáltatik fel.”⁵* Ezzel magyarázható, hogy a *„keleti nemzetképbe”* saját állampolgára is nehezen fér bele, ha más etnikai identitással rendelkezik, mint az államalkotó többség. (Egy másik szerző ennél a pontnál azonban megjegyzi, hogy a területiség csak később vált hangsúlyossá a kultúrnemzet vonatkozásában, rögvest a wilsoni önrendelkezési elv felbukkanását követően.)⁶

Az etnonacionalisták rendelkezésére áll egy olyan narratíva, amely egy imaginárius és *szimbolikus világot* teremt hívőinek, amiből ezek táplálkozni

3 Idézi: Dér Aladár: A nacionalizmusfogalom elemzéséhez. *Világosság*, 1998. 4. sz., 65.

4 Keményfi Róbert: *A kisebbségi tér változatai*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 27.

5 Jeggle, Utz: Határ és identitás. *Regio*, 1994. 2. sz., 7–8.

6 Keményfi: i. m. 28.

tudnak.⁷ Elmaradhatatlan elemei ennek a felépített világnak az etnikai szimbólumok (zászló, himnusz, színek, hősök), amelyeket nem lehet kölcsön venni vagy elvenni, mert abban a pillanatban fellép ellene a csoport, amely általuk határozza meg magát, és nem hajlandó osztozni mással, mert azáltal saját identitását számolná fel.⁸

Ezt a mi-ők ellentétet erősítik fel a *sztereotípiák* is, amelyek Eriksen leírásában „*más csoportok kulturális jegyeinek olyan leegyszerűsítő leírásai, amelyeket a közvélemény igaznak fogad el*”.⁹ Szerves eszközei annak az identitásformáló diskurzusnak, amely élesen elválasztja a csoportokat egymástól, és felerősíti a csoportkohéziót. Ezek az egymásról alkotott idegenképek meghúzzák a pontos etnikai határokat, így működik a besorolás és az elhatárolás.

Az előbb felvázolt világlátás 19. századi megjelenését és gyors elterjedését követően a kommunista rezsimek legitimációs és gazdasági válsága élénkítette fel újra a nacionalizmust, hiszen általa a *belső idegenre* (nemzeti kisebbségek) és *külső idegenre* (kapitalizmus) egyaránt lehetett fogni a kudarcot.¹⁰ Sőt, mi több, a kommunizmus bukása sem oldotta fel ezt a diskurzust, hiszen a kisebbségek továbbra is (vélt) *kockázatot* jelentettek a politikai válság közepette az *újjaszületett nemzetállam integritására*. Demeter hozzáteszi, hogy nem is csoda, hiszen az új nemzetállamok elszakadással alakultak, a domináns csoport pedig kisebbségbe szorult¹¹ – minden oka

7 Jacques Lacan 20. századi filozófus a dolgok és a szavak egymáshoz fűződő viszonyának három különböző dimenzióját különíti el: a Valóságost, az Imagináriust és a Szimbolikust. A Valóságos a „hús és vér” valóság, a kézzelfogható. Az Imaginárius a képzelet és az álom világa, a kisegítő fantázia dimenziója. A Szimbolikus pedig olyan ideológiai alapú diskurzus, amelyben minden az ideologizált normatív rendnek megfelelően zajlik. Egy másik értelmezés szerint pontosan a szimbolikus valóság teszi elviselhetővé a máskülönben érthetetlen vagy elviselhetetlen politikai valóságot. Ez a jelleg pedig abban mutatkozik meg, hogy fennáll egy állandó antagonizmus (legyen az osztályharc vagy etnikai harc), amely miatt megvalósíthatatlan a társadalmi egység, és ezért szükség van egy ideológiai menedékhelyre, ahol megnyugtató válaszra talál az egyén (pl. ha nem mennek jól a dolgok az országban, akkor egyszerűen a belső vagy külső idegenre lehet fogni a sikertelenséget).

8 Eriksen, Thomas H.: *Etnicitás. Identitáspolitika: nacionalizmus és kisebbségek*. In uő: *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálanropológiába*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2006, 337.

9 Eriksen: i. m. 331.

10 Demeter M. Attila: *Szabadság, egyenlőség, nemzetiség*. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2009, 256.

11 Uo. 301–302. Ezek a kölcsönös sérelmek és félelmek a mai napig meghatározzák a társadalmi légkört. Az uralkodó többségi mentalitás szerint a kisebbségbe szorult

megvan tehát arra, hogy irredenta álmokat szőjön, és titokban ápolja a másikat elnyomó ősök emlékét. Az idézett szerző egy másik írásában úgy véli, hogy a hétköznapi tapasztalat „erőtéljes és összefüggéstelen érzésnek” tünteti fel a nacionalizmust, amely „*hol a sovinizmus, hol a xenofóbia formáját ölti*”.¹² Egy harmadik írásában pedig így jellemzi a jelenséget: „[a nacionalizmus] *egyben tudatállapot vagy érzelmi szintű világnézet is*”,¹³ amelynek pozitív vetülete is van, hiszen identitás- és közösségépítő (szolidaritás) szerepe tagadhatatlan a modernitásban.

Zygmunt Bauman elmélete szerint az önmagában bizonytalan társadalom hajlamos saját magát „*ostromlott erődnék*” beállítani, illetve saját „belső démonait” és félelmeit egy bizonyos „megragadható ellenséggé” kovácsolni, aki ellen harcolni kell.¹⁴ A baloldali politikai felfogásban ez a fajta diskurzus az osztályharcban merül ki, míg a jobboldali politikai felfogásban az organikus nemzeti közösség védi önmagát a külső és belső idegentől. Ugyanezt a gondolatot nagyszerűen tálalta Umberto Eco is egyik regényében:

„[A népnek s]züksége van tehát egy ellenségre. [...] Az ellenség csak csak úgy lehet felismerhető és félelmetes, ha az otthonunkban vagy legalábbis az otthonunk küszöbén van. Erre jók a zsidók. Az isteni gondviselés ajándékai, hát használjuk is őket, a mindenit, és imádkozunk, hogy mindig legyen kéznél egypár zsidó, akit félni és gyűlölni lehet.”¹⁵ (Kiemelés tőlem – Sz. I.)

A nemzetállam megteremtette a „*lojális nemzeti polgár figuráját*”, aki ugyebár „*közénk való*”, és egyúttal megteremtette az ellentétét is, a hűtlen belső idegen képét, akit legtöbbször a nemzeti kisebbségek alkotnak, különösképpen azok, amelyek anyaországgal is rendelkeznek.¹⁶ Smith szerint is az emberek természetesen tartozhatnak egyszerre több közösséghez is, ám bármilyen konfliktus esetén a nemzet iránti hűség kell elsőbbséget élvezzen.¹⁷ Brubaker éppen ezt a kirekesztő, monopolizáló, a másikat demonizáló törekvést tartja a nacionalizmus fő következményének.¹⁸

közösségek nem érdemlik meg a jobb bánásmódot, mert (állítólag) ők sem bántak jobban velük, amíg domináns pozícióban voltak.

12 Demeter M. Attila: Nemzet és politika. *Regio*, 2002. 4. sz., 52.

13 Demeter M. Attila: A kisebbségi önkormányzat eszméje. In uó: *Ethnosz és démosz*. Korunk, Kolozsvár, 2006, 48.

14 Bauman, Zygmunt: *Postmodernity and its Discontents*. Polity, Cambridge, 1997, 71.

15 Eco, Umberto: *A prágai temető*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2012, 436.

16 Niedermüller Péter: Elavuló fogalmak. *Regio*, 2002. 4. sz., 144.

17 Smith, Anthony D.: *Nations and Nationalism in a Global Era*. Polity, Cambridge, 1995, 149.

18 Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996, 20–21.

A nacionalizmus különféle értelmezéseit többen is megkísérelték egy csokorba szedni. Henk Dekker¹⁹ meglátása szerint a nacionalizmus egyaránt jelenthet egyéni politikai meggyőződést, kifejezheti az egyén nemzeti hovatartozását, politikai ideológiát vagy irányzatot, illetve a *nemzetépítés és nemzetállam-építés* folyamatát. A továbbiakban főleg az utóbbi két fogalommal dolgozunk, méghozzá a Kymlicka és Brubaker által meghatározott elméleti keretben, amely a kisebbségi és többségi nacionalizmus antagonisztikus modelljét képviseli.

3. A nacionalizmus két dimenziója

„A nacionalizmus egyfelől kísérlet az állam irányításának megragadására (...), másfelől küzdelem az állami beavatkozás és terjeszkedés ellen.”²⁰

(Daniele Conversi)

„Nacionalizmuson azokat a politikai mozgalmakat és nyilvános célkitűzéseket értjük, amelyek megkísérlik biztosítani, hogy az állam valóban »nemzetállam« legyen, amelyben az állam és a nemzet egybeesik.”²¹ – így hangzik a sokat idézett definíció, amelyet Kymlicka és Straehle fogalmazott meg. Csakhogy *„a nacionalizmus nem mindig, vagy nem mindenekelőtt, törekszik államiségra”* – jegyzi meg (helyesen) Brubaker, utalva az államiségot nélkülöző nemzetekre.²²

Az idézett szerzőpáros szerint maga a *nemzetállam* egy tudatosan vezérelt folyamat eredménye (*nation-building states* – azaz *nemzetépítő államok*)²³, amely az állam támogatásával zajlott, hiszen a hivatalos nyelv, a nemzeti tanrend, szimbólumok és média nélkül, pusztán érzelmi kötődés alapján képtelenség lett volna több millió egyént összefogni.²⁴ Ez volna a nacionalizmus egyik dimenziója.

19 Dekker, Henk – Malová, Darina – Hoogendoorn, Sander: Nationalism and Its Explanations. *Political Psychology*, Vol. 24, 2003, No. 2, 345–376.

20 Conversi, Daniele: A nacionalizmuselmélet három irányzata. In Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. Rejtjel, Budapest, 2004, 319.

21 Kymlicka, Will – Straehle, Christine: Kozmopolitanizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus. *Kellék*, Kolozsvár, 2001. 17. sz., 29.

22 Brubaker, Rogers: Ártalmas állítások. Mítoszok és tévképzetek a nacionalizmuskutatásban. *Beszélő*, 1996. 7. sz., 40.

23 A *nemzetépítés (nation-building) fogalma* Karl Deutsch nevéhez kötődik. Lásd Deutsch, Karl W. – Foltz, William J. (szerk.): *Nation-building*. Atherton Press, New York, 1966.

24 Kymlicka–Straehle: i. m. 38.

Az állam és nemzet egybeeséséhez való csökönyös ragaszkodás olyan homogenizációs folyamatokhoz vezetett, amelyeknek köszönhetően a „nemzetek börtöneit” felváltották a „kisebbségek fogháza”²⁵, hiszen a többségi nemzetek felszabadulását (lásd románok, szerbek, szlovákok példája) rögtön azok állami intézményesülése követte, amelynek során egyszerűen figyelmen kívül hagyták a kisebbséggé vált nemzeteket. Természetesen az ellenreakció sem maradt el, hiszen a kisebbségi elitek az adott (nemzetállami) körülmények között maguk is érvényesíteni szeretnék sajátos nemzeti jellegüket, lehetőleg az önrendelkezés formájában. Ez volna a nacionalizmus másik dimenziója.

A nacionalizmus e duális modelljének leírásához a különböző szerzők különböző fogalompárosokat javasolnak. Amíg Kymlicka és Straehle az *állami nacionalizmus* és a *kisebbségi nacionalizmus* fogalompárt használja, Brubaker hasznosabbnak találja az *állami keretű és államellenes nacionalizmus* közti különbségtételt, mert általa elkerülhető a klasszikus honpolgári-etnikai dichotómia. Ugyanakkor belátja, hogy az állami keretű nacionalizmus gyakran etnikai alapú (lásd Románia), viszont az államellenes nem feltétlenül az, hanem területi vagy történelmi elven is szerveződhet (például ha bekebelezése előtt rendelkezett az önrendelkezés tapasztalatával).²⁶

A brubakeri (triadikus) modell szereplői a *nemzetesítő állam*, a *kisebbségi elit* és az *anyaország* – ebben a tanulmányban Magyarország szerepét ugyan nem tárgyaljuk, de meghatározó jellegét a romániai és általában a külhoni magyarságra nézve nem is vonjuk kétségbe. Brubaker meglátása szerint sem normatív, sem analitikai értelemben nincs elvi különbség a kisebbségi és többségi elitek törekvései között, hiszen mindkettő a saját nemzet védelmét, illetve az adott terület és politikai entitás feletti dominanciát feltételezi.

Egyáltalán nem mellékes ezen a ponton kihangsúlyozni, hogy a többnemzetiségű államokban, mint amilyen Románia (legalábbis Erdély területén), a nacionalizmus két arca egymást kölcsönösen feltételezi, illetve katalizálja. A modern nacionalista emancipáció óta tanúi lehetünk egy „*párhuzamosan zajló és egymással rivalizáló nemzet- és államépítés*” folyamatának.²⁷ Amíg a nemzetépítés fogalma a kezdetekben a nemzet létrehozására és érvényesülésére korlátozódott, addig a (nemzet)államépítés már a többségi nemzet intézményesítését feltételezi, kisebbségi szempontból pedig a kö-

25 Gellner, Ernest: A nacionalizmus kialakulása: a nemzet és az osztály mítoszai. In Kántor (szerk.): i. m. 66.

26 Brubaker: Ártalmas állítások. Id. kiad. 40.

27 Zahorán Csaba: Trikolórok, farkasok és turulok földje. Magyar és román szimbolikus gyakorlatok Erdélyben 1989 után. *Regio*, 2016. 1. sz., 226–281.; 227.

zösség fenntartására vonatkozik a nemzetépítés, legtöbbször éppen a többségi nemzetépítéssel szembeszállva. Lényegi különbség csupán a hatalmi pozíció miatt jelentkezhet, hiszen a többségi kultúra számára alapértelmezett az állami támogatás, a kisebbségi nemzet számára viszont bizonytalan (inkább az anyaország részéről számíthat rá).

Egy harmadik lehetséges fogalom pár az *offenzív* (hegemonikus/asszimiláló) és *defenzív* (protekcionista/szeparatista) *nacionalizmus*, illetve feltűnik a liberális nacionalizmus alternatív értelmezése, amely a nemzetállami „fogházból” kitörő és egykori önrendelkezésük visszaállítását megcélzó kisebbségekre vonatkozik (lásd Székelyföld példája).²⁸ A továbbiakban az állami és kisebbségi jelzőkkel fogom illetni a nacionalizmus (tanulmányom szempontjából releváns) két típusát, mert csak ez a fogalom pár mellőzi az implicit értékítéleteket, tehát legjobban megfelel a romániai helyzet minél semlegesebb leírásához.

3.1. Az állami nacionalizmusról

„A nemzetállam kiegyenlíti az egyenlőtlent (Nietzsche), és figyelmen kívül hagyja azt, ami különböző.”²⁹

Losoncz Alpár

A Brubaker-féle definíció értelmében az állami nacionalizmusra (nemzetiesítő nacionalizmus) tipikusan a következő megállapítás jellemző:³⁰ egy etnokulturális szempontból meghatározható főnemzet saját törekvéseit integrálja az államiságba, azaz a nemzet legitim birtokosa az államnak, az *állam pedig a nemzet és a nemzetért létezik*. Ennek legfeltűnőbb jele, hogy éppen a többségi nemzet nevéből merítették az országok elnevezését. Másik nyilvánvaló következménye ennek az állampolgárság és a nemzetiség fogalmainak az összemosódása. Brubaker szerint *a nemzet és az állam közötti etnokulturális összefüggés* különösen érvényes a kelet-európai és poszt-szovjet államokra.

Több szerző (köztük Dieckhoff, Bibó) is abban látja a fő különbséget a „nyugati” és „keleti” *nacionalizmus* között, hogy amíg „Nyugaton” a több évszázados hagyományokkal rendelkező államiság kereteit töltötték fel a

28 Nagy Levente: A nacionalizmus természetrajza. *Kisebbségkutatás*, 2001. 1. sz., 69–84. <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00009/9.htm>

29 Losoncz Alpár: Szempontok a nemzeti kisebbség értelmezéséhez. In Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005, 86–111.; 95.

30 Brubaker: *Nationalism Reframed*. Id. kiad. 5.

nemzeti érzéssel, addig „Keleten” pont fordítva történt: etnokulturális alapokra helyezték a nemzetet, és egyszerűen hozzárendelték az államot, gyakorlatilag bármilyen organikus fejlődés nélkül. Más szóval: „Keleten” az etnicitást töltötték fel azzal a makropolitikai követeléssel, amelynek értelmében a kultúrnemzet saját államiságra tart igényt.

A brubakeri fogalomhasználatnak megfelelően az államalapítás pillanatáig csupán „államkereső” nacionalizmusról beszélhetünk, az államhatalom megszerzése után viszont nyomban államnacionalizmusba fordul, amint szembetalálja magát a heterogenitás tényével, amely az új állam területén élő nemzeti kisebbségeknek tulajdonítható.³¹ Ettől a ponttól beszélhetünk *állami nemzetpolitikáról és nacionalista intézkedésekről*, amelyeket főleg a szimbólumok, a nyelvhasználat, a közoktatás, a média stb. foganatosítanak. A nyilvános tereken felismerhetővé válik „*a nemzetállam csatolódása egy, meghatározó kulturális identitáshoz*”³² – ez válik alapértelmezetté, minden más nemzet szimbóluma a megtűrt vagy egyenesen tiltott zónába kerül. Amennyiben a kisebbség nyilvánosságot követel sajátos kulturális jegyeinek, a többség azonnal fellép ellene, és megerősíti az ellenőrzést (pl. székelly zászló Csíkszeredában, utcanévtáblák Marosvásárhelyen).

„*Valóban, az állami nacionalizmus és a nemzetépítési politika elsődleges célpontja éppen a kisebbségi nacionalizmus, (...) megátolva egy külön nemzet tudat kialakulásának lehetőségét abban az államban.*” – állapítja meg Kymlicka és Straehle. Ehhez a gondolathoz szervesen kötődik a Connor-féle „*nemzetrombolás*” fogalma, ami tulajdonképpen a többségi/állami nemzetépítés elkerülhetetlen folyamánya a nemzeti kisebbségekre nézve.³³ A nemzeti kisebbség sajátossága egy kiküszöbölendő elem, a kisebbségi egyénre asszimiláció vár a nemzetállam szempontjából. Ezzel a nemzeti elvből homogenizáló és kirekesztő törekvéssel száll szembe a kisebbségi nacionalista mozgalom.

3.2. A kisebbségi nacionalizmusról

A *kisebbség fogalmára* gyakorlatilag annyiféle meghatározás létezik, ahány nemzet- és kisebbségpolitika államonként. Azonban egyikből sem hiányozhatnak a következő alkotóelemek³⁴:

- a) a nevezett csoport számbeli kisebbségben van;
- b) a nevezett csoport nem domináns az adott államban;

31 Brubaker: *Nationalism Reframed*. Id. kiad. 80.

32 Losoncz: i. m. 94.

33 Kymlicka–Straehle: i. m. 39.

34 1977-es Capotorti-féle ENSZ-jelentés.

- c) a nevezett csoport rendelkezik megkülönböztető jegyekkel és
- d) kisebbségi öntudattal.

A *nemzeti kisebbségeket* az egyéb kisebbségi csoportoktól Brubaker és Kymlicka hasonló módon különbözteti meg: a nemzeti kisebbségen azokat az etnikulturális csoportokat értik, amelyek nem domináns helyzetük ellenére is nemzetként viselkednek, azaz nemzeti jellegű, kultúrpolitikai és jogi követeléseik vannak, illetve végső soron *önrendelkezésre törekednek* – azaz nem szükségszerű, hogy saját (független) államisággal rendelkezzenek ahhoz, hogy nemzetnek tekintsük őket, ahogy azt Hobsbawm gondolja.³⁵ A brubakeri meghatározás szerint a nemzeti kisebbségekre három lényeges dolog jellemző: 1. nyilvánosan vállalják a *különbözőséget*; 2. követelik az *elismerést* és 3. *kollektív* vagy *politikai jogokat* társítanak hozzá.³⁶ Az önrendelkezés megvalósulhat az adott nemzetállami kereten belül vagy azon kívül, rendszerint a területi autonómia vagy a függetlenség formáját öltve. Losoncz Alpár szerint a nemzeti kisebbségek másik sajátossága a *beteljesületlenség állapota*, hiszen ők az európai nemzetlétesítés folyamatából kimaradtak, és nem formálhattak jogot a saját állampolgárság intézményére.³⁷ Tudniillik több olyan nemzeti kisebbség van Európa keleti felében, amely a magyarokhoz hasonlóan egy más többségű állam polgárait képezik, mint amelyhez etnikulturális alapon kötődik (nyilván a 2010-ben elfogadott könnyített honosítási eljárás feloldja ezt az ellentmondást).

Korábban már szó esett arról, hogy a nemzeti kisebbségek az esetek többségében egy hegemonikus nemzetállammal szembesülnek, amely jelentős erőforrásokat vet be a homogenitás érdekében – ehhez társítottuk az államnacionalizmus gyűjtőfogalmát. Nos, a nemzeti kisebbségek rendkívül hasonló etnopolitikai stratégiával, ún. *kisebbségi nacionalizmussal* reagálnak, konkrétan a nemzetépítés kisebbségi formájával. A Miroslav Hroch által leírt nemzetépítési fázisok ugyanis kísértetiesen hasonlítanak a mai nemzeti kisebbségek törekvéseire: 1. szabad *nyelvhasználat* a közsférában; 2. kollektív *elismerés* és politikai *jogok* (autonómia vagy akár függetlenség); 3. *saját* (intézményesült) *társadalmi struktúra*.³⁸ A kisebbségi nacionalista megmozdulások rendszerint a nemzetállam ellenállását idézik elő, hiszen a hagyományos értelemben vett liberális (individualista) nacionalizmus nem engedi meg a kollektív többalanyiságot, hanem csak egyetlen nemzeti kö-

35 Vö. Kymlicka–Straehle: i. m. 29.; Brubaker: *Nationalism Reframed*. Id. kiad. 6.

36 Brubaker: *Nationalism Reframed*. Id. kiad. 66.

37 Losoncz: i. m. 101.

38 Hroch, Miroslav: A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában. Fordította: Erdősi Péter. *Regio*, 2000. 3. sz., 3–26.

zösséget ismer el, amely az állami szuverenitást birtokolja és annak polgárait, mint a jogok és kötelezettségek egyéni hordozóit. Salat Levente megfogalmazásában: „*az etnikai pluralizmust pedig mint a politikai közösség kohézióját aláaknázó szektás elhajlást utasítják el*”.³⁹

Ez egy olyan normatív kérdést vet fel, amelyet nem kerülhetünk el, bármennyire is igyekszünk analitikusan tárgyalni a témát: ha *legitimnek* tekinthető a többségi nemzetépítés és nemzetállamépítés, akkor ez miért ne volna igaz a kisebbségi nacionalizmusra, különösen ha akarátuk ellenére kebelezte be az adott kisebbséget a nemzetállam? Kymlicka szerint a bizonyítás kötelezettsége azokra tartozik, akik megtagadják a nemzetépítés lehetőségét a kisebbségektől.⁴⁰ A tagadás vagy éppen elismerés foka pedig szoros összefüggésben van a kisebbség *méltóságával* és *önbecslésével*, amennyiben elfogadjuk, hogy az emberi természet része az identitás, ezen belül pedig a nemzeti önérték.⁴¹

4. A román nemzetállam és a magyar kisebbség

A román köztudatban erősen él az a képzet, hogy *Románia egységes nemzetállam* – ezt pedig állandó jelleggel táplálja a román sajtó és a politikai elit. A megállapítás lényegében igaz, maga az alkotmány is szentesíti az első cikkében, csakhogy a közvélemény kifejezetten a román etnikai nemzetre gondol a polgárok összessége helyett. Az államra nézve ez többek közt azt jelenti, hogy nemzeti alkotmányunk van, tehát a nemzet a szuverenitás birtokosa, illetve a román nemzetállam magára öltötte a (román) többség azaz a domináns etnikai csoport értékeit, érdekeit és elemeit: pl. a hivatalos nyelv, zászló, himnusz. Romániában tehát az *etnoterritoriális elv* érvényesül, amit egészen röviden úgy foglalhatnánk össze, hogy *Románia a románoké*.⁴²

39 Salat: i. m. 60–61.

40 Kymlicka, Will: The New Debate over Minority Rights. In Ferran Requejo (ed.): *Democracy and National Pluralism*. Routledge, London, 2001, 15–39.; 29.

41 Lásd Taylor, Charles: The Politics of Recognition. In Amy Gutmann (ed.): *Multiculturalism and the 'Politics of Recognition'*. Princeton University Press, Princeton, 1992, 25–73.; Tamir, Yael.: *Liberal Nationalism*. Princeton University Press, Princeton, 1993.

42 Lásd bővebben Székely István Gergő – Horváth István: Diversity recognition and minority representation in Central and Southeast Europe: a comparative analysis. *Nationalities Papers*, Vol. 42, 2014, No. 3, 426–448.

Természetesen a helyzet ennél jóval összetettebb, hiszen ugyanaz az alkotmány rögzíti a nemzeti kisebbségvédelem jogi keretét is. Ráadásul Románia több nemzetközi egyezményt is aláírt és ratifikált ezen a területen (pl. Nyelvi Charta, Keretegyezmény), a román törvényekben pedig folyamatosan bővítették a nyelvi, kulturális és vallási jogok körét a 2000-es években. Egyáltalán nem mellékes az sem, hogy a román állam nem tiltja az etnikai pártokat, ahogyan azt Bulgária teszi, tehát politikai szinten tolerálja az etnikai pluralizmust.⁴³

A nacionalizmus megannyi formája közül Kis János egy „szerencsés frigy” ígéretének nevezi a *liberális nacionalizmust*, amely „az állampolgári jogok, a politikai egyenlőség és a törvények uralma által korlátozott nacionalizmus”⁴⁴ – azaz egy olyan köztes rendszer, amely nem is tiltja, nem is üldözi, hanem akár támogatja is a kisebbségi kultúrák érvényesülését (legalábbis a magánszférában), miközben fenntartja a többségi kultúra hivatalos és intézményes elsőbbségét. Figyelembe véve a nemzeti kisebbségek állami elismerését és támogatottságát, ez a leírás nagyjából meg is felel a román modellnek, akárcsak a Linz–Stepan-féle tipológiából az ún. „elszigetelés stratégiája”, amely a magánszférába tartozó egyéni jogokat elismeri, a közösség nyilvános jogalanyiságát elutasítja.⁴⁵

A kisebbségi jogok szavatolása és az etnikai pártok engedélyezése azonban mit sem változtat a közjogi és hatalmi asszimetrián, amely a többségi román nemzet és a magyar kisebbség között fennáll. A román nemzetállami koncepcióban a milliós magyar közösségnek ugyanis nincs helye mint különálló politikai entitásnak.⁴⁶ Az alkotmány csupán a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek (a jogi alany nem maga a kisebbség mint csoport – ezért nem tartalmazza a kollektív jogok és az autonómia fogalmát sem) jogalanyiságát ismeri el etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megtartásához, fejlesztéséhez és kifejezéséhez [6. (1)]; valamint garantálja ezen személyek anyanyelvi, illetve minden oktatási szinten anyanyelven folyó tanítását, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban viszont korlátozott nyelvhasználatot biztosít. [32. (3) 120. (2), 128. (2)]

Ilyen körülmények között nem csoda, hogy „a határon túli kisebbségek leginkább kultúrnemzeti módon gondolják el magukat, azaz leginkább anya-

43 Kiss Tamás: Etnikai hegemonia és transznacionalizmus? *Pro Minoritate*, 2015. 4. sz., 3–35.; 10.

44 Kis János: Túl a nemzetállamon. In Kántor–Majtényi (szerk.): i. m. 59–85.; 59.

45 Lásd Salat: i. m. 50.

46 Clermont-Tonnerre: „Mindent meg kell tagadni a zsidóktól mint nemzettől, és mindent meg kell adni nekik mint egyéneknek.” – idézi Kis: i. m. 60.

nyelvük és kultúrájuk *határozza meg identitásukat*”.⁴⁷ Négy szociológiai felmérés eredményei azt tükrözik, hogy a romániai magyarok elsősorban a magyar (kultúr)nemzet részének tartják magukat, és csak másodsorban a román politikai nemzet tagjának, annak állampolgáraként.⁴⁸ A megkérdezettek többsége Romániát csupán kognitív szinten tartja hazájának, érzelmileg nem kötődik hozzá. „*Erdélyt vagy kisebb régiót, Székelyföldet, Partiumot érzik a hazájuknak, Romániát ennek egyfajta kiterjesztésének érzékelik.*” – fogalmazott Veres Valér, a kutatás vezetője.

A probléma másik (társadalmi) dimenziója, hogy a kisebbségi jogok és az etnopolitikai követelések támogatottsága és legitimitása eléggé alacsony a román közvéleményben – legalábbis a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (ISPMN) egyik felmérése szerint. Például az autonómiát a románok alig több mint 10%-a lenne hajlandó elfogadni. Ezt csak súlyosbítja az a megállapítás, hogy a román társadalom különböző rétegei hasonló hozzáállást tanúsítanak, tehát sem a magasabb iskolázottság, sem a városi környezet nem javít az eredményeken.⁴⁹

Idevág Kymlicka azon kijelentése mely szerint Nyugaton a többség csak terrorizmusveszély esetén ijed meg a kisebbségektől, ezzel szemben Keleten a politikai és jogi követelések is elegendőek a többség riogatására⁵⁰ – amint azt néhány alábbi esettanulmányban látni fogjuk, miképp azt is, hogy a többségi és kisebbségi nacionalizmus kölcsönös katalizációjának köszönhetően hasonlóan érzékenyvé vált a magyar kisebbségi elit is a román állami fellépésekkel szemben. A továbbiakban tehát a releváns állami álláspontokat, illetve a hozzájuk kötődő kisebbségi válaszokat mutatom be a diskurzuselemzés módszerével (Wodak és van Dijk nyomán).

47 Oboerocea Mónika: Mennyire egységes a magyar nemzettudat? *Új Magyar Szó*, 2014. december 11. <http://tiszaneews.org.ua/?module=news&&target=get&id=6481>

48 Lásd Kárpát Panel I. (2007), Kárpát Panel II. (2010), fókuszcsoportos vizsgálat a nemzeti identitásminták társadalmi működéséről Erdélyben (2009) és erdélyi fiatalok körében végzett kutatás (2014).

49 Kiss Tamás: i. m. 18–20.

50 Kymlicka szerint az (irracionális) félelem tárgya a lojalitás elvesztése és az elszakadás, pedig a jogok biztosításával éppen az ellenkező hatást váltanák ki. Lásd Kymlicka, Will: Igazságosság és biztonság. *Fundamentum*, 2001. 3. sz., 5–26.; 15.

5. Esettanulmányok⁵¹

5.1. Autonómia és Székelyföld

Az autonómiával és különösen a székelyföldi területi autonómiával szemben egy többségében elutasító álláspontot figyelhetünk meg a román társadalomban, ezt bizonyítják a szociológiai felmérések, illetve kiolvasható a sajtó és a politikai elit hozzáállásából, amely egyben a közvéleményt is befolyásolja. Az elmúlt években több központi állami szerv is elutasítón viszonyult ehhez a témakörhöz, állásfoglalásaik pedig egyúttal megerősítik a közvéleményt ideológiai meggyőződésében. Vegyük hát sorra őket, az erdélyi magyar politikai elit reakcióival egyetemben (ahol esedékes):

1. A Román Belügyminisztérium (MAI) a 2015–2020-as időszakra vonatkozó Nemzeti Stratégia a Közrendről c. dokumentumában a „*lehetséges fenyegetések*” közt említi azokat a „*rasszista, xenofób, szélsőséges és intoleráns megnyilvánulási formákat, amelyek célja az etnikai alapú területi autonómia megszerzése*”⁵². A minisztérium ezt az ok-okozati összefüggést annak ellenére állítja, hogy az autonómiát eddig kizárólag demokratikus és törvényes eszközökkel (tüntetések, kiáltványok, petíciók stb.) igyekezett kivívni magának a romániai székely-magyar közösség. A nevezett „megnyilvánulási formák” kétségtelenül törvénybe ütköznek, viszont alaptalan az autonómiával fogalmilag összekötni azokat, és rosszsziszteműsége utal.

Az RMDSZ képviselőházi frakciója közleményben⁵³ reagált a Belügyminisztérium álláspontjára, amelyben a magyar képviselők azt hangsúlyozták, hogy a magyar autonómia igényt veszélyforrásnak tekinteni méltatlan egy uniós tagállamhoz, ellentmond az európai értékeknek és tájékozatlanságra utal, illetve „*sértő, megbélyegző és mondvacsinált*” a magyarokra nézve. Az RMDSZ-frakció továbbá kiemelte, hogy az autonómiát kizárólag békés, demokratikus eszközökkel és párbeszéd útján kívánja elérni a magyarság,

51 Az esettanulmányokhoz szükséges információkat a Transobserver sajtószemléjéből, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, a Magyar Polgári Párt, az Erdélyi Magyar Néppárt honlapjairól, valamint az Igazságügyi Minisztérium adatbázisából szereztem.

52 Románul: „*posibilă amenințări precum: manifestări de rasism, xenofobie, extremism și alte forme de intoleranță, având drept scop obținerea autonomiei unor zone/regiuni pe criterii etnice*” Strategia națională de ordine și siguranță publică, 2015-2020. Ministerul Afacerilor Interne, <http://www.mai.gov.ro/documente/transparenta/SNOSP%202015-2020%20.pdf>

53 Románia nem tekintheti veszélyforrásnak legnagyobb nemzeti kisebbségét, 2015. március 25. <http://rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/allasfoglalas-romania-nem-tekintheti-veszelyforrasnak-legnagyobb-nemzeti-kisebbs eget#sthash.UhplIPX4.dpuf>

amit közveszélyesnek minősíteni igazságtalan az említett kormány szervéről.

2. A Román Hírszerző Szolgálat (SRI) honlapján a következő szöveg olvasható a „*Küldetésünk*” címszó alatt: „*Tevékenységünk kiterjed a román identitás értékeivel szembeni erőszakos cselekedetekre is, amelyek az autonomista-szeptatista akciókban testesülnek meg.*”⁵⁴ Az előbbihez kísértetiesen hasonló retorikát és logikát figyelhetünk meg a SRI „hitvallásában” ugyanis az autonomista akciókat a hírszerzők is törvénytelennek minősítik, egyúttal nevesítve a fenyegetés tárgyát: a román nemzeti egységet. A SRI álláspontja szerint a román nemzeti értékek veszélyben forgását fogalmilag kimeríti az autonómia követelése.

3. Ugyancsak a SRI részéről fogalmazódott meg a 2014. évi jelentésükben egy ehhez hasonló megállapítás: „*Az etnikai szélsőségesseget illetően az autonomista diskurzusban felbukkant a kitűzött cél nyílt követelése.*”⁵⁵ Jelenítésében a Hírszerző Szolgálat nemes egyszerűséggel a szélsőséges jelzővel illeti az autonómia nyílt követelését, nem is törődve azzal, hogy fogalmilag mélységesen távol áll tőle, hacsak nem engedünk a relatív szubjektívizmusnak.

4. A Legfelső Bírói Tanács (CSM) az RMDSZ 2014-ben közvitára bocsátott autonómia-tervezetere nézve fogalmazta meg sajátos véleményét, amely így szólt: „*az alkotmányos rendnek ellentmondó témák közvitára bocsátása magát a jogállamiság elveit támadja.*”⁵⁶ A CSM ezek szerint úgy gondolja, hogy az autonómia nem lehet semmiféle közvita tárgya, hiszen alkotmányellenes; az alkotmány pedig tudniillik szent és sérthetetlen. Állásfoglalásában a CSM figyelmen kívül hagyja, hogy ugyanaz az alkotmány szentesíti a politikai pluralizmust és a szabad véleményalkotást, amelyet alkotmánymódosítást tiltó rendelkezés (152. cikk) annak kereteit meghaladó értelmezéssel korlátozna, emellett az autonómiát mindenféle érvelés nélkül

54 Románul: „*Demersurile noastre vizează și agresiunile asupra valorilor identitare românești, concretizate în acțiuni autonomist-septatiste...*” <http://www.sri.ro/apararea-valorilor-constitucionale.html>

55 Románul: „*Pe dimensiunea extremismului etnic, discursul pro autonomist a relevat tendința de clamare deschisă a acestui deziderat.*” Raportul de activitate al Serviciului Român de Informații în anul 2014, https://www.sri.ro/fisiere/rapoarte/Raport_SRI_2014.pdf

56 Románul: „*Lansarea (...) în spațiul public a unor teme ce exced cadrului constituțional (...) reprezintă (...) o agresiune la principiile statului de drept.*” Otilia Ciocan: CSM, despre proiectul de autonomie a Ținutului Secuiesc: Agresiune la principiile statului de drept. <http://www.mediafax.ro/social/csm-despre-proiectul-de-autonomie-a-tinutului-secuiesc-agresiune-la-principiile-statului-de-drept-13250142>

nyilvánítja alkotmányellenesnek (feltehetőleg az 1. cikkre hivatkozna, amely a nemzetállam oszthatatlan egységét hirdeti).

A CSM állásfoglalására maga Kelemen Hunor, az RMDSZ elnöke és államelnök-jelöltje válaszolt. Közleményében⁵⁷ mindenekelőtt hivatkozott az európai elvekre (pluralizmus, tolerancia), konkrét európai bírósági döntésekkel alátámasztva a szólásszabadság és a szabad politikai véleménynyilvánítás létjogosultságát, egyúttal azzal vádolva a CSM-t, hogy túllépett alkotmányos hatáskörén. Ezáltal a CSM ellen fordítja annak érvelését, mondván, hogy nem az autonómia közvitára bocsátása, hanem éppen a CSM „*álláspontja súlyosan sérti (...) a jogállam alapvető elveit*”. A közlemény érdekessége, hogy egy elismert román jogász (Corneliu Bârsan) könyvére is hivatkozik, ezáltal végképp elosztatva a nemzeti elfogultság lehetőségét. Kelemen tulajdonképpen a CSM szakmaiságát és pártatlanságát kérdőjelezi meg válaszában, és egyúttal számon kéri az intézményt az igazságügyre vonatkozó anyanyelvhasználati előírások betartásával kapcsolatban.

Összefoglalásképp elmondható, hogy az autonómia kérdésében a román állami diskurzusra főleg a nemzet(állam)i fenyegetettség és az illegálitás toposza jellemző, míg az RMDSZ részéről kiolvasható a magyar közös-séggel szembeni méltányosságra, a valós legalitásra, az ún. „európaiságra” való hivatkozás.

5.1.bis Székelyföld nem létezik!

Szervesen összefügg az autonómia elutasítása a Székelyföld tagadásával, ugyanis az utóbbi szemlátomást az autonómia követelések felerősödése nyomán jelent meg a közvéleményben, és lett nemrég tetten érhető a hivatalos állami diskurzusban is.

Történt ugyanis, hogy 2016 februárjában a marosvásárhelyi ítéltábla úgy döntött: a Pro Turismo Terrae Siculorum (azaz a Székelyföldi Turizmusért) egyesületet nem lehet bejegyezni, mert nem elfogadható az elnevezése. Ezzel az ítéltábla tulajdonképpen megerősítette az alapfokú döntést, amelyet a Hargita megyei törvényszék hozott: a Székelyföld elnevezés alkotmányellenes, mert ilyen közigazgatási egysége nincs Romániának.

A fellebbezési keresetben az egyesület alapítói olyan történelmi régiókra hivatkoztak, mint például Bukovina, amelyek ugyan nem képeznek közigazgatási egységet, mégis szabadon lehet népszerűsíteni turisztikai célból, sőt, már létezik ebből a célból bejegyzett egyesület is: Asociația pentru Turism Bucovina (azaz: a Bukovinai Turizmusért Egyesület). A fellebbviteli bíróság

⁵⁷ 2014. szeptember 13-án közreadott közlemény, <http://rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/kozlemeny>

elfogadta az érvelést, miszerint nem csak közigazgatási egységeket lehet népszerűsíteni, de a bejegyzési kérést mégis elutasította, mert *„Bukovinával szemben a Székelyföld egy nem létező régió, amely etnikai alapon szerveződik”* (sic!).

Habár indoklásához sem történelmi, sem jogi alapot nem társít, az ítélet-tábla értelmezése szerint csakis a létező és nem etnikai jellegű régiókat lehet reklámozni, ugyanakkor sajátos logikáról tesz tanúságot, amikor elismeri, hogy Székelyföld szerveződik, és ezzel egy időben tagadja a létét. De hogyan szerveződhet bármi, ami nem létezik? Nem tudjuk. Ahogy azt sem, hogy milyen kritériumok alapján nyilvánította létezőnek Bukovinát, és tagadta meg ezt a minősítést Székelyföldről. Azonban egy ilyen kritériumot mégis megnevez – ez pedig az etnikai jelleg hiánya. De vajon milyen jellegűnek tekinthető a bukovinai népviselet meg a sok-sok román ortodox templom, amelyek a régió turisztikai kulcselemei, ha nem etnikainak? Akárhogy is volna, más racionális magyarázat nehezen elképzelhető, mint hogy valamiféle rejtett (szeparatista) politikai szándékot vélt leleplezni és megakadályozni a bíróság ezzel a döntésével – jegyezzük meg: sikeresen.

Az RMDSZ részéről Korodi Attila parlamenti képviselő szólalt fel a kérdés kapcsán az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése előtt 2016 áprilisában, mondván:⁵⁸ *„Kettős mérce áll fenn, illetve diszkrimináció a magyar közösség irányában, hiszen más hagyományos régiók neveit, például Barcaság, Bukovina, lehet használni turisztikai desztinációként”* – hozzáfűzve, hogy az ilyen jellegű turisztikai kezdeményezések ellehetetlenítése révén pedig az adott régió, jelen esetben Székelyföld fejlődését akadályozzák. Amíg a bíróságok részéről itt is főleg az illegalitásra tevődik a hangsúly, addig a másik oldalon, Korodi felszólalásában egyértelműen kitűnik a diszkrimináció és a viktimizálás toposza.

5.2. Szimbólumok (zászló, himnusz)

A nemzeti szimbólumok a többségi (román) és kisebbségi (magyar) nemzetépítés legkifejezőbb elemei és etnokulturális jellegük miatt legtöbbször elvi alapon kizárják egymást a nyilvános térben. A szimbólumhasználat ugyanis az adott nemzethez fűződő lojalitást is feltételezi, márpedig nehéz egyszerre mindkét nemzet tagjának lenni, egyrészt a viszontagságos múlt miatt, másrészt pedig a klasszikus „mi és ők” elkülönülés ezen a téren

58 Kisebbségi jogok szempontjából évről évre romlik Romániában a helyzet – Korodi Attila felszólalása az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésén, 2016. április 20. <http://www.rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/kisebbségi-jogok-szemponthabol-evrol-evre-romlik-romaniaban-a-helyzet-korodi-attila-felszolalasa-az-europa-tanacs-parlament-kozgyulesen>

is maradéktalanul érvényesül. Az Erdélyben párhuzamosan zajló román és magyar nemzetépítés napjainkig tettenérhető a köztér szimbolikus kisajátítása által, az éltek mindkét oldalon saját jelképeiket igyekeznek érvényesíteni – ez egy alapvetően hatalmi játszma. A magyar fél a román nemzetállami hegemoniát firtatja, és szabad szimbólumhasználatot követel saját magának, miközben a román fél a *status quo* fenntartását és a kisebbségi jelképek korlátozott (értsd: alkalmi – pl. ünnepi) használatát igyekszik érvényesíteni.

A Székely Nemzeti Tanács által újraélesztett székely zászló ugyancsak szorosan (mondjuk ki: tagadhatatlanul) kötődik a székelyföldi autonómia ügyéhez,⁵⁹ minek okán a román hatóságok viszonyulása ennek megfelelően többnyire elutasító jelleget öltött. A hatalmi reakciót viszont nem csak egyszerűen autonómia-ellenes lépésként, hanem egyenesen közösségi elnyomásként tolmácsolták a székelység politikai képviselői, minek köszönhetően az elmúlt években a székely zászló elég erős gyökeret eresztett a regionális identitás talaján. A székelyek már nem feltétlenül az autonómia szimbólumaként tekintenek rá, hanem – az erőteljes népszerűsítésnek is köszönhetően – immár a székely közösség alapvető jelképe lett. Az alábbiakban arra törekszem, hogy a hatóságok álláspontját részletesen ismertessek és elemezzem.

5.2.1. Reklámzászló a székely zászló vagy sem?

2013 decemberében az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) bírságot kapott a marosvásárhelyi székhelyén lobogó székely zászló miatt a Helyi Rendőrségtől. Még egy év se telt el, amikor 2014 augusztusában Tőkés Lászlót büntette meg a Nagyvárad Helyi Rendőrség, amiért a székely zászlót kitűzte európai parlamenti irodájára. Mindkét jegyzőkönyv indoklásában engedély nélkül kihelyezett reklámzászló szerepel. A jogtalanak tartott bírságok ellen egyaránt fellebbezést nyújtott be az EMNT és Tőkés.

A két ügy közötti nyilvánvaló analógia ellenére két különböző bírósági döntés született alig pár hónapos eltéréssel: míg a Bihar megyei Törvényszék fenntartotta a bírság törvényességét Tökéssel szemben (2015. nov.), addig a Maros megyei Törvényszék az EMNT-nek adott igazat, és érvénytelenítette

59 Az autonómia, a kisebbségi nemzetépítés és a szimbólumok közötti összefüggést Tamás Sándor Kovászna megyei tanácselnök a következőképpen fogalmazta meg egyik nyilatkozatában: „Az elmúlt években elkezdtünk hangsúlyosan foglalkozni Székelyföld dolgaival, az autonómia kérdésével, és ez fáj a szélsőséges románoknak. Legyen világos, fenyegetés ide vagy oda a saját identitásunkról nem mondunk le”. Jogilag megsemmisítették Kovászna megye zászlaját, 2013. június 20. <http://www.rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/jogilag-megsemmisitettek-kovaszna-megye-zaszlajat>

a bírságot (2016. febr.). Bihar megyében tehát reklámszászlónak minősítették a székely zászlót, Maros megyében viszont nem, ez pedig két okból is aggasztó: egyrészt nem tudjuk, hogy milyen kereskedelmi terméket vagy szolgáltatást reklámozhat a székely zászló; másrészt pedig nem értjük, hogy miképp lehetséges kétféle igazságot szolgáltatni ugyanabban az ügyben.

Sokat elárul a romániai jogállamiságról, hogy hiába vonatkozik ugyanaz a törvény mindkét esetre, mégis születhet két gyökeresen más döntés. Márpedig ha elfogadjuk, hogy az igazság ebben a helyzetben csak egy lehet, hiszen kategorikus választ várunk a dilemmára (reklámszászló vagy sem), akkor valamely bíróság egészen biztosan téved. Márpedig a Bihar megyei törvényszék nem tudott meggyőző választ adni az előbb felvetett kérdésre: mégis milyen kereskedelmi terméket vagy szolgáltatást reklámozhat a székely zászló? Ha semmilyen, akkor a reklámtörvény szerint nem engedélyköteles – ez ilyen egyszerű. Az indoklás banalitásából ítélve csakis nacionalista indítékot feltételezhetünk az elfogult döntés mögött.

Az ügy kapcsán az EMNT részéről a következőképpen fogalmazódott meg a marosvásárhelyi bírságot követő reakció: *„Ez az erdélyi magyarság, a székelység arcucsapása, hadüzenet a közösségünknek. A magyarellen eseményekben nincs különbség kormányhatalom és ellenzék, USL és PDL között, mindannyian az ellehetetlenítésünket akarják elérni”*⁶⁰ – erőteljesen kiolvasható ebből a viktimizálás, a fenyegetettség érzése, illetve az általánosító ellenségkiáltás toposza. Tőkés László európai parlamenti képviselő egyrészt „le-kommunizálta” a nagyváradi hatóság fellépését, azaz konkrét ideológiai alapot nevezett meg magyarázatként, másrészt pedig a közösség megsértésének veszi, hogy *„egyik történelmi, nemzeti jelképünket reklámeszközként kezelik”*.⁶¹

Az EMNT a marosvásárhelyi ügy első fokú enyhülése (bírság helyett megróvás) után sem hagyta alább álláspontját: *„Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács felháborítónak tartja, hogy a rendszerváltást követően, egy magát demokratikus jogállamként meghatározó országban, egy közel 500 éves jelkép ilyen méretű üldöztetésnek van kitéve. Az EMNT továbbra is kitart azon véleménye mellett, hogy a székely szimbólumok használata nem különleges kiváltság, hanem alapvető kisebbségi jog.”*⁶² – tehát egyszerre van jelen az idilli

60 Harmincezres pofon a magyarságnak, a székelységnek, 2013. december 27. <http://www.emnt.org/harmincezres-pofon-a-magyarsagnak-a-szekelysegnek.html>

61 Nagyváradon is lesz zászlóper. 2014. szeptember 2. http://tokeslaszlo.eu/cikk/nagyvaradon_is_lesz_zaszloper

62 Székely zászló: nem büntettek, de elmarasztaltak. 2014. október 8. <http://www.emnt.org/szekely-zaszlo-nem-buntettek-de-elmarasztaltak.html>

helyzet (*demokratikus jogállam*), a fenyegetettség (*üldöztetés*) és a legalitás (*kisebbségi jog*) toposza. A végleges (felmentő) vásárhelyi döntést nemes egyszerűséggel az igazság győzelmének nyilvánította a EMNT.⁶³

5.2.2. Már megint Bukovina

Miközben valóságos „hadjárat” folyik a székely zászló ellen közigazgatási és igazságügyi téren egyaránt, a bukovinai zászló szabadon loboghatott a Gura Humorului egyik közterén, miután azt Bukovina Napján (2016. nov. 28.) ünnepélyes keretek közt a rúdra felhúzták. A kettős mérce ebben az esetben is önmagáért beszél, avagy többségi nézőpontból fogalmazva: Ami a miénk, azt lehet, ami az övék, az tilos.

Ugyancsak a diszkrimináció toposza köszön vissza a háromszéki RMDSZ két markáns vezetője: Tamás Sándor megyei tanácselnök és Antal Árpád sepsiszentgyörgyi polgármester nyilatkozataiból. „*A bíróság két részre osztja Románia megyéit: vannak román megyék és vannak székely megyék.*”⁶⁴ – fejtette ki véleményét Tamás Sándor, miután a székely zászlóból ihletett Kovászna megye zászlaját 2013 júniusában érvénytelenítette a bíróság. A tanácselnök közleményéből a diszkrimináció felróvásán kívül jelen van még a történelmi érvekre, a nemzeti identitásra és a közösségi összetartásra való hivatkozás: „*Nem hagyjuk ennyiben az ügyet, lévén, hogy ez egy történelmi kérdés. Érzékenyek vagyunk saját szimbólumainkra, hiszen ez tart össze bennünket. (...) Az emberek (...) magukkal viszik ezt a zászlót minden jeles egyházi és világi ünnepen, mert büszkéek rá.*”⁶⁵ A nemzeti jelleg toposza hasonlóan jelentkezik Antal Árpád polgármester egyik nyilatkozatában is: „*mi egy katonanemzet fiai vagyunk és ennek megfelelően megyünk előre.*”⁶⁶

5.2.3. Legfelsőbb Bíróság: A székely zászló diszkriminatív

2012-ben Hargita megyei román civil szervezetek kérték a Diszkriminációellenes Tanácsot (CNCD) arra, hogy állapítsa meg a székely zászló diszkriminatív jellegét a román etnikumú polgárokkal szemben, miután azt megyei zászlónak fogadta el Hargita Megye Tanácsa. A CNCD elvetette a panaszt, de a román szervezetek fellebbezést nyújtottak be ellene.⁶⁷ Előbb a marosvásárhelyi Ítéletábla mondta ki a számukra kedvező döntést, majd pedig a Legfelsőbb Bíróság meg is erősítette: a székely zászló diszkriminálja

63 Marosvásárhelyen győzött az igazság: szabadon loboghat a székely zászló! 2016. február 2. <http://www.emnt.org/marosvasarhelyen-gyozott-az-igazsag-szabadon-loboghat-a-szekely-zaszlo.html>

64 Jogilag megsemmisítették Kovászna megye zászlaját. Id. kiad.

65 Uo.

66 Uo.

67 Dosarul nr. 139/43/2012.

a helyi román lakosságot, ezért használata törvénytelen.⁶⁸ Ha elfogadjuk a döntés rációját, akkor vajon Románia zászlóját is diszkriminatívnak tekintethetjük a romániai magyarságra nézve?

Elméletileg semmilyen akadálya nincs az analógiának, hiszen mindkét zászló etnikai jellegű, és mindkét esetben jogi és politikai entitások (állam, megye) öltötték magukra az adott etnikai többség jelképét. Az ügy kimene- te tisztán tükrözi a nemzetállami beágyazottságot, amely okán a rendszer képtelen az önreflexióra, és ellehetetleníti az ideológiamentes döntéshoza- talt. A nemzetállam képtelen elfogadni, hogy jelképe nem lehet reprezenta- tív a teljes lakosságra nézve, hiszen ezáltal saját jellegét kérdőjelezné meg, és önként adna helyet a többnemzetiségű államnak.

Borboly Csaba Hargita megyei tanácselnök a bírósági döntést követően kitartott amellett, hogy márpedig a zászló a megye minden lakóját képviseli még akkor is, ha a székely zászlóról mintázták. Borboly nyilatkozatából arra lehet következtetni, hogy a jelkép általános érvénye területi elven ala- pul, hiszen a Székelyföld szimbólumaként Hargita megyében is érvényesül, annak szerves része lévén. „*Valóban a Székelyföld zászlóját fogadta el megye- zászlóként Hargita Megye Tanácsa (...) s mint ilyen, a Székelyföld minden la- kóját jelképezi.*”⁶⁹ – mondta Borboly.

Antal Árpád sepsiszentgyörgyi polgármester sem hagyta szó nélkül az esetet, és interetnikus feszültség szításával (*etnicizmus toposza*) vádolta a Kovászna, Hargita és Maros Megyei Románok Civil Fórumát a magyar nyelv és a székely szimbólumok támadása okán. „*Mivel sepsiszentgyörgyi ro- mánok is támogatták aláírásukkal a város zászlóját és ezáltal beléptek az ez- zel kapcsolatos perbe, kérdés, hogy kit, kiket képvisel ez a szervezet?*”⁷⁰ – kér- dőjelezte meg Antal a Fórum legitimitását és reprezentativitását.

5.2.4. Szimbólumhasználat és a véleménynyilvánítás szabadsága

A médiának köszönhetően vált közismertté a kovásznai Kőrösi Csoma Sándor vegyes iskolában pár éve történt eset, amikor is egy Sabina Elena nevű román lány román trikoloros fejpánttal jelent meg a március 15-ére készülő magyar diákok között. A lányt felszólította az egyik tanár, hogy

68 Hotărârea nr. 3798/15.10.2014.

69 Lőrinci Réka: Diszkriminatív a megyezászlónk, 2010. február 11. <http://uh.ro/itthon/kozelet/1567-diszkriminativ-a-megyezaszlonk>

70 Antal Árpád: Minden lehetséges eszközzel támadja a székelyföldi magyarokat a Kovászna, Hargita és Maros Megyei Románok Civil Fóruma, 2013. október 10. <http://www.rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/antal-arpad-minden-lehetseges-eszkozzel-tam-adja-a-szekelyfoldi-magyarokat-a-kovaszna-hargita-es-maros-megyei-romanok-civil-foruma#sthash.xJON29D0.dpuf>

azonnal vegye le a fejpántot, mert feszültséget okoz vele. Amint tudomást szerzett az ügyről, az illetékes tanügyi hivatal fegyelmi eljárást indított a tanár ellen, azaz a lány és implicite a román szimbólum védelmére kelt. Utólag az Országos Diszkriminációellenes Tanács is megállapította, hogy sérült a diáklány emberi méltóságához való joga, és pénzbírsággal büntette az osztályfőnököt és az iskolaigazgatót.

Az RMDSZ nevében Kelemen Hunor tartózkodott a diáklány személyének és tettének közvetlen bírálatától, ehelyett burkoltan a médiát és egyes közéleti szereplőket tett felelőssé a magyarellen hangulatért, amelyet meg látása szerint a „*diáklány gesztusát mesterségesen továbbgerjesztve, felerősítve*” keltettek egyesek. A szövetségi elnök regressziót kiált, amikor azt mondja, hogy a médiabotrányért felelős személyek „*a kilencvenes évekbe vetik vissza a romániai társadalmat*”, miközben idealizálja (öntömjénezi) a magyar közösséget annak toleráns és tiszteletli magatartása végett. Jelen van még a kisebbség és többség közti jogegyenlőség toposza, illetve a mesterséges és valós között ismételt hangsúlyozott különbségtétel: „*az a rossz közérzet (...) nem tükrözi a székellyöldi valóságot, a mindennapokat*”⁷¹, tagadván ezáltal a konfliktus szabályszerűségét, bármiféle általános érvényét a román–magyar etnikumközi viszonyokra nézve.

Éppen fordítva történt, amikor Szatmárnémetiben egy magyar zászlót tűzött ki egy diák a január 24-i román nemzeti ünnepség (Moldva és Havasalföld egyesülése) közepette. Azaz mégsem, hiszen fegyelmi eljárás indult, de ezúttal a diák ellen. A bukaresti Active Watch jogvédő civil szervezet joggal vádolta kettős mércével a román rendszert, hiszen az állam köteles biztosítani a jogi egyenlőséget a polgárok etnikai, nemzeti és nyelvi hovatartozásától függetlenül. Ebben az esetben az Active Watch szerint sérült a magyar diák véleménynyilvánítási szabadsága, még akkor is, ha nyilvánvalóan provokatív szándékból cselekedett. Ennek a logikának megfelelően, a román diáklány indítéka is legfeljebb erkölcsi szempontból kifogásolható, jogi szempontból semmiképp, ezért volt megalapozott az ellene fellépő tanár szankciója.

5.2.5. Szimbólumokról a törvényhozás szintjén

„*Tilos a Románia által el nem ismert államok zászlajának kitűzése a román zászló mellé az ország területén. Emellett tilos olyan hazai vagy külföldi régiók zászlójának kitűzése a román zászló mellé, amelyek területi szegregáci-*

71 Hajpánt-ügy: Kelemen Hunor ismertette az RMDSZ álláspontját, 2013. március 24. <http://itthon.transindex.ro/?hir=32509>

óért és az alkotmányos rend ellen küzdenek”⁷² – olvasható a sportrendezvényekre vonatkozó egyik törvénytervezetben.

A tervezetet közvetlenül azután nyújtották be, hogy a sepsiszentgyörgyi női kosárlabdacsapat szurkolótáborra a kolozsvári csapat edzőjét szidta, mivel a székely himnusz alatt bemelegítést rendelt el játékosainak – ahelyett, hogy tisztelettel adózott volna az ellenfélnek. A himnuszokra vonatkozóan a kezdeményezők hasonló tiltást vezetnének be: törvényen kívül helyeznék minden hivatalosan el nem ismert állam vagy régió himnusztát, miközben valamennyi sporteseményen kötelezővé tennék a román himnusz lejátszását. De vajon hogyan lehet olyasmit tiltani, ami állítólag nem is létezik? A csavar abban áll, hogy a tiltás magában hordozza az elismerést.

Ha az illetékes hatósági vagy bírósági személy jóhiszeműen és logikusan értelmezi a törvényt, és nem vakítja el a nacionalista érzelm, mint a törvény kezdeményezőit, akkor a törvény ebben a formában alkalmazhatatlan a székely himnuszcra és zászlóra. A székely himnusz ugyanis nem feltétlenül egy régió, hanem egy népcsoport himnusza, illetve a zászló nem azonosítható sem alkotmányellenes, sem szegregációs szimbólumként – egyedül az autonómia-törekvéshez köthető, de hát ez nem is felel meg egyik feltételnek se.

5.2.6. *Más ország himnusza*

2014 júniusában (történetesen a trianoni békeszerződés emléknapján) a Magyar Polgári Párt köztéri rendezvénye során felcsendült a magyar himnusz. Nem volt ebben semmi különös, hiszen nyilvánosan énekelték a magyar himnuszt Erdély-szerte, egészen addig, amíg a Kovászna megyei prefektus meg nem bírságolta az MPP-t. Az indok: a magyar himnusz éneklését nem kísérheti zenei aláfestés, hacsak nincs jelen egy magyarországi közméltóság. A prefektus ugyanis arra a törvényre hivatkozott, amely a külföldi, azaz más országok himnuszaival vonatkozott. Talán szükségtelen magyarázni, hogy ami történetesen Magyarország himnusza, az a kultúrnemzeti fel fogásban a teljes magyar nemzet himnusza is egyben, határon innen és túl. A magyar nemzeti(!) kisebbség himnusztát külföldinek besorolni igen rosszindulatú és feltehetően nacionalista indíttatású dolog. A prefektus álláspontja különben megfelel a román közvéleményben meghonosodott koncepciónak: az erdélyi magyarok egy másik ország himnusztát éneklik (nem a sajátjukat), ezáltal pedig hűtlen polgárai Romániának, amelynek himnusza „nyilvánvalóan” minden állampolgárához szól, nemzetiségi hovatartozástól

⁷² Magyargyűlölő tervezet. „Idegennek” (székelynek) nem jár himnusz vagy zászló. *Székely Hirmondó*, 2016. február 25. <http://www.hirmondo.ro/web/index.php/aktual-is/75337-Magyargyll-tervezet.html>

függetlenül, hiszen úgy kezdődik: „Ébredj, román!” A bírság elleni pert végül a prefektus véglegesen elveszítette.

Kovács Péter, az RMDSZ főtitkára a háromszéki himnuszénekülés ügyében hozott döntést felháborítónak nevezte, és a magyarság nemzeti különál-lási tudatára hivatkozott: „*Nem fogadják el, hogy mi a magyar nemzet tagjai vagyunk, nem pedig magyarul beszélő románok, ez óriási különbség*” – magyarázta a nemzeti identitás kulturális alapú merevségét. Máskülönben az eset mintapéldája annak, ahogyan az RMDSZ saját legitimitását kovácsolja még egy olyan ügyben is, amelynek éppenséggel az MPP a főszereplője: „*ott kell lennünk az önkormányzatokban, a parlamentben, minden olyan fórumon, ahol a magyarság sorsáról is döntenek*” – mutatott rá Kovács Péter, utalva arra a vélt veszélyre, hogy „*25 év demokrácia után is (...) visszafordíthatóak a pozitív folyamatok*”.⁷³

5.3. Magyar nyelvhasználat

„*A lovak nyelve*” – a Gheorghe Funar volt kolozsvári polgármesternek tulajdonított jelző csupán triviális kifejezése a román közvéleményben lá-tens módon uralkodó szemléletnek, amely szerint a magyar nyelv csupán másodlagos státusnak örvend, akárcsak egyesek szemében a magyar kultú-ra, amely ázsiai gyökerei miatt alsóbbrendűnek tekinthető a domináns és civilizált románnal szemben. Az alábbiakban példákat fogok hozni arra, hogy ez a nacionalista-sovén hozzáállás milyen formában érhető tetten a romániai közigazgatásban.

5.3.1. Magyarul, csak engedéllyel

Marosvásárhelyen 2013 októberében a magyarellenes nézeteiről hí-rhedt Valentin Bretfelean vezette Helyi Rendőrség megbüntetett egy ma-gyar nőt, amiért kétnyelvű (magyar, román) termékelíratokat osztogatott az egyik élelmiszerpiacon az elárusítóknak. Az akció kimondott célja a kétnyelvűség és implicite a magyar nyelvhasználat népszerűsítése volt, de a Helyi Rendőrség engedély nélküli reklámtevékenységnek minősítette azt. A reklámtörvény értelmezése egyértelműen meghaladta annak lehetséges kereteit, és ezáltal magyarellenes jelleget öltött, akárcsak a székely zászló ügyében, hiszen szó sincs termékek vagy szolgáltatások reklámozásáról – legalábbis nem az asszony szempontjából, akit nem anyagi nyereség veze-tett. A végleges döntést hozó bíróság ugyan elrendelte a bírság visszafizeté-

73 Kovács Péter: a háromszéki himnuszénekülés ügyében hozott döntés felháborító, 2014. december 11. <http://www.rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/kovacs-peter-a-haromszeki-himnuszenekles-ugyeben-hozott-dontes-felhaborito-audio#sthash.jWOTCSjI.dpuf>

sét, de magát a szankció tényét jogosnak ítélte, és csupán megróvásra módosította.

5.3.2. *Románul hivatalos, magyarul reklám*

Ugyanaz a Helyi Rendőrség büntette meg a Civil Elkötelezettség Mozgalom (CEMO) önkénteseit, amikor azok – a tulajdonosok beleegyezésével – több magánépületre (valós) *kétnyelvű utcanévtáblákat* szereltek fel Marosvásárhely utcáin, ráunva a Polgármesteri Hivatal évekig tartó vonakodására és ellenkezésére, illetve a helyi RMDSZ tehetetlenségére. A tetemes pénzbírság indoklásában a korábban is bevált reklámtörvény rendelkezései szerepeltek, de ebben az esetben az igazságszolgáltatás érvénytelenítette a jegyzőkönyveket. A CEMO mégsem maradéktalanul elégedett a döntéssel, hiszen a bíróság nem állapította meg a hatósági visszaélés tényét a Helyi Rendőrséggel szemben.

Az utcanévtáblák ügyében Borbély László, az RMDSZ marosvásárhelyi parlamenti képviselője egyik parlamenti felszólalásában a legalitás és illegalitás toposzának egyidejű érvényét olvashatjuk ki, hiszen a CEMO akcióját a polgármester ezirányú mulasztásával legitimálta, míg a büntetéseket jogtalannak nevezte, és a Helyi Rendőrség elleni szankciókat helyezett kilátásba.⁷⁴

Kovács Péter főtitkár szerint a helyi RMDSZ érthetetlen defenzívába vonult, pedig „*Az RMDSZ-es alpolgármesternek és városi tanácsosnak nem az a feladata, hogy a rendőrség visszaéléseit magyarázza, vagy hogy kiskapukat keressen*”⁷⁵, hanem hogy megadja a szükséges jogi és politikai segítséget a meghurcolt személyeknek (*viktimizálás toposza*) – utalva Peti András alpolgármester korábbi nyilatkozatára, melyben éppen a Helyi Rendőrség vezetőjét méltatta az intézmény általános teljesítménye okán.

Barabás Miklós, az egyik megbírságolt CEMO-önkéntes a nyilvánvaló kettős mércére (*diszkrimináció toposza*) vonta fel a figyelmet, ugyanis a városban sok olyan magánjellegű tábla díszleg az épületeken és kerítéseken, amelyeket nem minősítenek reklámanyagnak, tehát nem is büntetik, nem is kobozzák el ezeket. Nyilatkozatában elhangzik még a közösségi méltányosságra, pontosabban annak megsértésére vonatkozó megjegyzés, valamint az RMDSZ (*legitimitás*) és a román állam (*idilli helyzet*) egyidejű kritikája:

⁷⁴ Marosvásárhely: az RMDSZ bojkottálja a testületi üléseket. *MTI*, 2015. április 29. http://alfahir.hu/marosvasarhely_az_rmksz_bojkottalja_az_testuleti_uleseket

⁷⁵ Marosvásárhelyi utcanévtáblák – Az RMDSZ kiáll a kétnyelvű feliratok mellett. 2015. április 22. <http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/news,PQuickNewsScreen.vm/id/35931/archive/true;jsessionid=4D69D3DA071BABDD500A638562043F97>

„Furcsa, hogy 2015-ben a magát a kisebbségvédelem mintaoszágának tartó Romániában ilyesmi előfordulhat. Mint ahogy az is furcsa, hogy a kétnyelvű utcanévtáblák ügyét az RMDSZ-nek huszonöt év leforgása után sem sikerült megoldania”.⁷⁶

5.3.3. A kolozsvári „multikulturalizmus”

Mindeközben Kolozsváron a kétnyelvű településtábláért zajlottak a perek, és az általános köztéri kétnyelvűségért folytak a civil megmozdulások. Az egyik ilyen alkalommal a MOST-ACUM Mozgalom anonim aktivistái az éjszaka leple alatt lecserélték a Polgármesteri Hivatal román nyelvű sétatéri molinóját egy azzal tökéletesen megegyező kétnyelvű változatra, amelyen a „Kolozsvár Polgármesteri Hivatala” felirat is szerepelt a román alatt. A molinó magyar nyelvű részét másnap a hivatali alkalmazottak nemes egyszerűséggel levágták, ezáltal „megerősítve” az Emil Boc által hirdetett „multikulti” politikát.

Horváth Anna RMDSZ-es alpolgármester a kolozsvári táblaügyben zárólag a román politikai elitet, a többségi akarát hiányát okolta a sikertelenségért, és egyben méltatta a Musai-Muszáj civil akciócsoport tevékenységét, „mert csak akkor nyílik erre reális esély, ha a román közvéleményt sikerül megfordítani ebben a kérdésben, a politikusaik ugyanis azt mérlegelik, hány szavazatot veszítenének egy ilyen lépéssel”⁷⁷ (reprezentativitás toposza).

5.3.4. Községháza ≠ Primărie = Polgármesteri Hivatal

Az abszurdum határait súrolja a 2015-ben Dan Tanasă blogger és „jogvédő” által kezdeményezett perek tárgya: a Méltóságért Európában Polgári Egyesület (ADEC) nevében Tanasă arra kérte az egyes székelyföldi polgármestereket, hogy vetessék le a Községháza feliratokat, ugyanis a megnevezésnek nincs román megfelelője, tehát törvénytelenül használják. Az ADEC szerint ez érvényes a városháza és megyeháza kifejezésekre is. Hiába magyarázták a polgármesterek, hogy a községháza megnevezés az épületet jelöli, és nem az intézményt, tehát nem esik a közigazgatási törvény hatálya alá, a Hargita és Kovászna megyei bíróságok az esetek többségében mégis az ADEC-nek adtak igazat, elfogadván a különös indoklást, eddig egyetlen eset kivételével – Csíkszentdomokoson, de ott is csupán formai okokból (ti. az ADEC nem fizette ki időben a bélyegilletéket). Ez a kivételes döntés

76 Szucher Ervin: Megbírságotlák a marosvásárhelyi kétnyelvű utcanévtáblák kihelyezőit. *Krónika*, 2015. április 16. <http://www.kronika.ro/erdelyi-hirek/megbirsagoltak-a-marosvasarhelyi-ketnyelvu-utcanevtablak-kihelyezoit>

77 Kiss Előd-Gergely: Horváth Anna: előbb a román közvéleményt kell meggyőzni helységnevtáblaügyben. *Krónika*, 2016. május 25. <http://kronika.ro/erdelyi-hirek/horvath-anna-elobb-a-roman-kozvelemenyt-kell-meggyozni-helysegnevtablaugyben>

azonban nem jelent garanciát más ügyekre nézve, hiszen Kovászna megyében volt ugyan próbálkozás a megyeháza pontos román fordítására (Casa Județului), az ADEC ezt is megtámadta és nyert. A helyzet abszurditása tulajdonképpen abban áll, hogy a román hatóságok a magyar feliratokon kéri számon a román nyelv szegényebb szókincsét.

Az RMDSZ részéről többek között Korodi Attila parlamenti képviselő is felszólalt ez ügyben, méghozzá az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése előtt 2016 áprilisában: *„Az említett feliratok kihelyezése nem sértett semmilyen jogszabályt, mindegyik épületen román nyelven is megtalálható volt az ott működő intézmény neve. A magyar közösség viszont jogtiprásként élte meg, hogy elöljárói a felirat eltávolítására kényszerültek, mert a magyar közösség számára történelmi és szimbolikus jelleggel bírnak ezek.”*⁷⁸ Korodi nyilatkozatában tehát tetten érhető a legalitás toposza, a történelmi és érzelmi alapú érvelés, valamint egyértelmű a közösségi méltányosságra és igazságosságra való hivatkozás.

A nyelvhasználat tekintetében feltevődik egy általános normatív kérdés is: vajon a magyar regionális nyelvként való elismerése változtatna a közmegítélésén? Amíg be nem következik, nem tudhatjuk biztosan megjósolni a román társadalmi fogadtatást. Talán annyi (előre könyvelhető) előnye mégis lenne, hogy hivatkozási alapot, legitimációs fogódzót teremtené a magyar embernek, és hozzásegítené egy pozitívabb önértékeléshez.

5.bis Szintézis

1. Mi körvonalazódik ki a hatósági/bíróági döntésekből?

Mindenekelőtt az olvasható ki az idézett döntésekből, hogy a döntéshozók – tudatosan vagy sem – a román nemzetállami status quót védelmezik, pontosabban a román nyelv és a román nemzeti szimbólumok hegemoniáját a nyilvános térben. Az elemzett hatósági álláspontok rendszeres velejárója a kettős mérce és a kisebbségi jogok korlátozó jellegű értelmezése (ami nem kimondottan engedélyezett, az tilos). A székelyföldi autonómia-törekvést szélsőséges etnikai szeparatizmusként könyveli el több hatóság is, sőt, mi több, a Székelyföld léte és az autonómia igény egyaránt az oszthatatlan nemzeti egységet fenyegető tényezőnek minősül a döntéshozók szemében. Az autonómiával egyetemben a magyar és székely szimbólumokat is a ro-

⁷⁸ Kisebbségi jogok szempontjából évről évre romlik Romániában a helyzet – Korodi Attila felszólalása az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésén, 2016. április 20. <http://www.rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/kisebbségi-jogok-szemponthabol-evrol-evre-romlik-romaniaban-a-helyzet-korodi-attila-felszolalasa-az-europa-tanacs-parlamenti-kozgyulesen>

mánság, a román értékek elleni támadásnak, a román állammal szembeni dacolásnak/hűtlenségnek vélik – egyébként a román közvéleményben uralkodó nézeteknek megfelelően.

2. Mi állhat a döntések mögött?

Ugyan nem lehet egyértelműen bizonyítani, hogy a román közigazgatási és igazságszolgáltatási szervek említett döntései mögött valóban nacionalista meggyőződések húzódnak meg, de az esetek egy részében mégis nyilvánvaló az etnikai alapú diszkrimináció fennállása (székely zászló vs. bukovinai zászló), az indoklásokban pedig tettenérhető a sajátos logikával működő nacionalista érvelés, amely minden összefüggést a nemzeti elv elsőbbségéhez igazít, néha akár a legalitás alapvető követelményét is a nemzeti legitimitás mögé utasítva. Brubaker szavaival élve: *„A nacionalizmus szubjektív nem mindig ésszerű, és objektívan nem mindig sikeres politikai stratégia.”*⁷⁹

A hatósági fellépések mögött érezhető a magyar közösség megfélemlítésének szándéka, amelynek végső célja a magyar politikai követelések és civil megmozdulások letörése pusztán nemzetállami érdekből. Egyáltalán nem mellékes szempont, hogy az ún. „magyar veszély” mesterséges fenntartása több állami szervnek is biztos anyagi támogatást és létjogosultságot biztosít, mint például: a hírszerző szolgálatok (SRI, SIE), a rendőrség, a belügyminisztérium, DNA, DIICOT, stb. – ezek mind közvetlenül érdekeltek lehetnek az ellenszenvek táplálásában. Brubaker szerint azonban a nacionalizmusra inkább identitáspolitikai szemmel kell tekinteni, mintsem érdekpolitikai vonatkozást tulajdonítani neki, és instrumentális fogalmakkal magyarázni.⁸⁰ Ennél a pontnál magam is kénytelen vagyok belátni következtéseim enyhén spekulatív jellegét.

3. Mi a döntések jelentősége/súlya?

Meglátásom szerint van egy (állampolgári szempontból) jogos elvárás egy laikus, etnikai szempontból semleges állam irányában, amelyben nem érzelmek, hanem szakmai érvek mentén döntenek az állam képviselői. (Hogy mennyire lehet semleges egy kultúrnemzeti alapon fekvő állam, arról bővebben is szó lesz később.) Ezzel szemben azt látjuk, hogy a legalitás leple alatt illegitim döntések születnek, hiszen ellentmondásosak és megalapozatlanok, nélkülözik a szakmaiságot, a függetlenséget, és ideológiai részrehajlásra utalnak. Láthattuk, hogy nemcsak közigazgatási szervek, hanem bíróságok is hoztak ilyen döntéseket, pedig épp az igazságszolgáltatásnak

⁷⁹ Brubaker: Ártalmas állítások. Id. kiad. 34.

⁸⁰ Uo. 35.

kellene garanciát jelenteni az állami túlkapások ellen, részrehajlás nélkül, függetlenül – mindenekelőtt védeni a polgárt akár az állammal szemben is.

Az adott körülmények között legalább két fontos következménye van a korábban tárgyalt döntéseknek: 1. egyszerűen megkérdőjeleződik a jogbiztonság és a jogállamiság Romániában; 2. kölcsönös bizalmatlanságot, további eltávolodást és akár radikalizálódást is eredményezhet a román–magyar viszonyokban. Ami a jogbiztonság kockázatát illeti, ez különösen érvényes a kormányzati szervek esetében, hiszen a Romániában gyakran változó kormányok következtlenül hozhatnak egymással ellentétes döntéseket. A radikalizálódás alatt természetesen nem kell azonnal terrorcselekményekre gondolni, se nem véres összetűzésekre, mint amilyen Marosvásárhelyen történt 1990 márciusában. E konfliktusok legtöbbször a diskurzív tereken belül zajlanak, de amikor kilépnek belőle, akkor könnyen testet ölthetnek tüntetések és rongálások formájában – lásd egyes helységnévtáblák magyar feliratának vagy éppen az aradi Szabadság-szobornak a lefestését.⁸¹

Brubaker szerint minimális az erőszak esélye a romániai szintéren, és arra figyelmeztet, hogy sokszor nagyobb jelentőséget tulajdonítunk az etnopolitikai konfliktusnak, mint amennyi valójában van. *„A nacionalizmus anélkül is megnyilvánulhat a törvényhozásban, a sajtóban, a közigazgatásban, hogy az utcán és az otthonokban is megnyilvánulna. A nacionalista politika és a mindennapi élet között csak laza a kapcsolat.”*⁸² – írja Brubaker, akinek véleménye szerint az emberek nem feltétlenül azonosulnak politikusaik kihirdetett nézeteivel. Kifejezetten a romániai helyzetre nézve hasonló következtetésre jutott Veres Valér, a Kárpát-panel vizsgálatok vezető kutatója is, aki elmondta: míg lokális szinten – közvetlen tapasztalatuknak tulajdoníthatóan – az erdélyi magyarok reálisan és pozitívabban viszonyulnak a román–magyar kérdéskörhöz, addig országos szinten ugyanez nem mondható el, a média és a politika közvetítésének köszönhetően viszonyulásuk ideologikussá és negatívabbá válik.⁸³

4. *Mi olvasható ki a kisebbségi diskurzusból, és hogyan függ össze a többségi diskurzussal?*

Általános szinten azt láttuk, hogy az államnacionalista offenzíva nyilvánvalóan kisebbségi nacionalista defenzívát eredményez, avagy érvényesül az általános szabály: minél nagyobb az elnyomás, annál nagyobb az ellenállás – nincs ez másképp a romániai magyarok esetében sem. A magyar ki-

81 <http://mikoimre3szek.ro/Jelentesek/ismeretlen-tettesek-meggyalaztak-az-aradi-szabadsag-szobrot/>

82 Brubaker: Ártalmas állítások. Id. kiad. 30–31.

83 Oborocea: i. m.

sebbségi diskurzusból ugyancsak megállapítható, hogy az elitek az erdélyi magyarságot különálló nemzeti entitásnak, ennél fogva pedig a többségi nemzet mellett párhuzamos politikai közösségnek tekintik. Tipológiai szempontból és követeléseik tükrében is megfelelnek a Hroch és Brubaker által meghatározott nemzeti kisebbség definíciójának,⁸⁴ amelynek központi elemei a különbözőség vállalása, a kollektív elismerésre és önrendelkezésre való törekvés, valamint az anyanyelv és a szimbólumok szabad használata.

A követelésekkel kapcsolatban alapvető demokratikus értékekre és elvekre (párbeszéd, békés gyülekezés, tolerancia) alapozzák retorikájukat, de nem maradnak el a tipikusan nacionalista nyilatkozatok sem („*katonanemzet fiait vagyunk*”). Többször is elhangzik a méltányosság és az európaiság elve, amelyet a román állam (szemlátomást) rendszerint megszeg. Kettős mérce, fenyegetettség, akadályoztatás, ellehetetlenítés – ezek a kisebbségi retorika további jellegzetes kulcsszavai.

A székelyföldi autonómia tekintetében az RMDSZ álláspontja a román szervekével ellentétes: határozottan elutasítják az autonómiaigény, és közvetett módon az autonómiát követelő magyar emberek megbélyegzését.

A jelképek esetében a kisebbségi elitek inkább a történelmi érvekre és a méltányosságra fektetnek nagyobb hangsúlyt, de a magyar képviselők a törvényességet is sűrűn emlegetik: üldözést és jogtiprást kiáltanak, valamint megkérdőjelezik a jogbiztonságot és jogállamiságot Romániában.

Nyelvhasználati szinten a törvényesség a leggyakoribb toposz, ugyanis állandóan hivatkozás történik azokra a nemzetközi egyezményekre, amelyeket a román állam vállalt, de nem tart be – ennek ellenére mintaértékűnek állítja be saját kisebbségpolitikáját (idilli helyzet toposza).

Amikor a helyzet úgy kívánja, a magyar vezetők néha mesterséges konfliktusnak tüntetnek fel bizonyos eseteket, politikai megfontolásból pedig legitimációs alapnak használhatják fel az ügyeket. A követelések megfogalmazása és képviselése persze nem mindig történik reprezentatív módon, de az már egy másik kutatás tárgya.⁸⁵

Diskurzuselméleti szempontból a kisebbségi és többségi diskurzus ugyanannak az éremnek a két oldala: amíg az állam egy olyan retorikát épít fel és gyakorol, amely fenntartja a hatalmi aszimmetriát, addig a kisebbség

84 Lásd 3.2. alfejezet.

85 „Mindenki akar autonómiát, csak nagyon sokan nem olyant, mint amilyenről beszélnek a politikusok” – fogalmazott Veres Valér. „Akik a magyar többségű területek autonómiája mellett foglaltak állást, azok aránya csupán huszonvalahány százalék. Székelyföldön sem ment fennebb 33 százaléknál.” Forrás: Oborocea: i. m.

célja leépíteni és érvénytelenként feltüntetni ezt a diskurzust.⁸⁶ A román nemzetállam és a magyar kisebbség viszonyát tekintve ez a megállapítás maradéktalanul igaznak bizonyult az esettanulmányok ismeretében.

6. A román–magyar etnopolitikai konfliktusról

Az etnopolitikai konfliktusok igen sokfélék lehetnek, de nem csak jelle-
gükben, hanem a kiváltó okok és a következmények szempontjából is. A
román–magyar konfliktus vonatkozásában korábban már megállapítottam,
hogy többnyire szimbolikus jellegű, hatalmi játszmáról van szó, amely első-
sorban a diskurzív tereken, a tömegmédia közvetítésével működik, valamint
– Brubakerrel egyetértésben – azt is megjegyeztem, hogy az erőszakos cse-
lekményekre egyelőre nem kell számítani – habár elméleti szempontból vár-
ható volna.⁸⁷

A továbbiakban Salat Levente *Etnopolitika – a konfliktustól a méltányos-
ságig* c. munkája, pontosabban ennek *Az etnokulturális konfliktusok tipológi-
ája és elméleti magyarázata* c. fejezete alapján fogom keretezni és elemezni
a hazai helyzetet. Salat átfogó összeállításából a Horowitz-féle elméletet, a
Gurr–Harff-modellt és a Lake–Rothchild szerzőpáros megállapításait talál-
tam a román–magyar viszonyra leginkább érvényesnek.

Gurr és Harff etnonacionalista közösségeknek nevezik azokat az etnikai
csoportokat, amelyeket mi a nemzeti kisebbségek fogalmával illetünk. A fő
megkülönböztető kritérium fogalomtól függetlenül ugyanaz: egy „*más kul-
túrájú állam keretei között*” kifejeződő vágy az önrendelkezés után, amely-
nek saját történelmi tapasztalatával már rendelkezhetnek.⁸⁸ Amint azt lát-
tuk, ez feltétel nélkül érvényes az erdélyi magyarságra nézve.

A nemzeti többség és kisebbség közötti konfliktus eredőjének a párhü-
zamosan zajló, de egymással ellentétes nemzetépítést, valamint a területi
szuverenitásért való küzdelmet nevezi meg a szerzőpáros (akárcsak Horo-
witz), ami a romániai helyzetre vetítve például a saját szimbólumhasználat
és a székelyföldi autonómia-igény formájában testesül meg. Ezt a magyará-
zatot M. G. Smith azzal toldja meg, hogy a kulturálisan eltérő csoportok
inkompatibilis intézményrendszereket hoznak létre.⁸⁹ Ennek fényében a
konfliktus elkerülhetetlennek tűnik, amíg nemzeti alapon szerveződnek az

86 van Dijk, Teun: Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse and Society*,
Vol. 4, 1993, No. 2, 249–283.

87 Lásd alább Gurr–Harff hipotézisét.

88 Salat: i. m. 32.

89 Uo. 29.

egymás mellett élő közösségek, hiszen ez a fajta társadalomépítés a másikat kizáró sémát feltételez. A magyar kisebbség részéről például azzal magyarázható az önkéntes szegregáció, hogy a vegyes társadalmi struktúrákban többnyire a román nyelv lesz a kommunikáció nyelve, hiszen az állam nem ösztönzi a magyar nyelv oktatását a románoknak, viszont a magyar diákoknak kötelező a román nyelv ismerete.

A Gurr-Harff-modell értelmében az *etnopolitikai konfliktus kirobbanásának az esélye* az egymásnak feszülő identitások mértékétől és a politikai-gazdasági aszimmetriától függ leginkább.⁹⁰ Elméletük szerint a kisebbségi ellenállás milyenségét elsősorban az állam hozzáállása határozza meg: a joghagyományra épülő állam békés ellenállást feltételez, míg a sorozatosan önkényes elnyomásra erőszakos fellépés várható.⁹¹

Az erdélyi magyarság azonban az előző részben tárgyalt hatósági túlkapások ellenére sem folyamodott az erőszakos ellenállás formáihoz. A Gurr-Harff hipotézis tehát ebben az esetben nem érvényes, hacsak nem számolunk a 2015 decemberében megakadályozott (állítólagos) terrorcselekmény kivételével.⁹² Az ellentmondásos ügy jelentősége inkább abban áll, hogy sorozatos szimpátiatüntetést váltott ki a helyiekből, akik a letartóztatást is nemzetállami túlkapásnak, az ellenük szóló bizonyítékokat pedig hiteltelennek ítélték meg. Mindazonáltal a romániai magyar elitek retorikája egyértelműen a demokratikus eszközök elsőbbségét hirdeti, és elítél mindenféle erőszakot, azonban történt már utalás a koszovói helyzet nemkívánatosságára is.⁹³

Konkrétan az állítólagos terrorkísérleti ügy és általában véve a (kölcsonös) fenyegetettség gyakran emlegetett toposza egyaránt David A. Lake és Donald Rothchild elméletét igazolja, amely szerint a közösség féltése, a „kollektív biztonság vélt veszélyeztetettsége” állnak legtöbbször az etnopolitikai konfliktusok mögött.⁹⁴ Az állam- és kisebbségi nacionalizmus kettősségének okán a félelem érzése természetesen kölcsönös: amíg a nemzetállam

90 Uo. 36.

91 Uo. 41.

92 A Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom két vezető tagját 2015. december 1-én elfogták, azóta előzetes letartóztatásban várják a tárgyalást terrorista robbantási kísérlet vádjá miatt.

93 Antal Árpád sepsiszentgyörgyi polgármester kijelentését a DIICOT terrorista fenyegetésnek vélte, és 2014 decemberében felelősségre vonta őt, ám meggyőző bizonyítékok híján kénytelen volt a vádat ejteni.

94 Salat: i. m. 42.

területi integritását és nemzeti egységét félti, addig a kisebbség az etnikai-nyelvi asszimilációtól és a hatalmi alávetettségtől óvja magát.

A Lake–Rothchild szerzőpáros szerint a fő konfliktusgerjesztő tényezők a következők: az állam által gyakorolt *látszat-autoritás*, a *kommunikációs kísérletek kudarca*, az *ígéretkebe és kölcsönös vállalásokba vetett bizalom megrendülése*, *etnikai túllícitálás*.⁹⁵ Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy ezek mennyire jellemzőek, és milyen formában jelentkeztek a romániai színtéren.

A *látszat-autoritás* alatt azokat az offenzív, hegemonikus intézkedéseket és döntéseket értjük, amelyek egyedül a nemzetállamot erősítik, a jogállamiság kárára. Az előbbi rész következtetéseiben már megállapítottuk, hogy az elemzett esetek többségére jellemző ez a fogalom – példának okáért itt megemlíthetjük a székely zászló és a magyar himnusz ügyében hozott döntéseket, amelyek a maguk rendjén csorbitották az államba vetett bizalmat (pl. az ún. „terrorügy”). A romániai helyzet világosan mutatja, hogyan lehet egyébként ártalmatlannak tűnő hatalmi játszmából, mesterségesen szított konfliktusból valódit generálni, és megrontani a többség–kisebbség viszonyát.

A *kommunikációs kísérletek kudarcáról* beszélünk akkor, amikor a többség és a kisebbség közötti párbeszéd zátonyra fut, illetve az állam nem is törekszik a két fél kibékítésére, hanem éppen a többséget pártfogolja és a félretájékoztató eszközévé válik. A legjobban a székelyföldi autonómiához köthető ügyek szemléltetik azt, hogy egyes román állami szervek mennyire átvették a közvéleményt uraló nacionalista mentalitást és torz fogalomhasználatot. A magyar kisebbségi elitek egyszerűen süket fülekre találnak, hiába próbálják meggyőzni a döntéshozókat afelől, hogy az autonómia-igény se nem alkotmányellenes, se nem szélsőséges etnikai szeparatizmus. Ugyancsak konceptuális nézeteltérés áll fenn a nemzeti hovatartozás kapcsán, hiszen a többség a francia modellnek megfelelően a nemzettagság polgári vonzatát erőlteti, pedig egyértelmű a román nemzet etnokulturális vonzata.

A *bizalom megrendülése* egy másik olyan tényező, amelyet az előző rész összefoglalásában már kiemeltünk, csak hogy eddig elsősorban a magyarellenességnek titulált döntések folyamánként került szóba. A Lake–Rothchild-modell értelmében azonban a hangsúly áttevődik az egymásnak tett szociopolitikai ígéretekre, pontosabban azok be nem tartására. A román többség részéről erre egyrészt a politikai elit, másrészt pedig maga a nemzetállam vállalkozott, amikor aláírta a jelentős kisebbségvédelmi egyezményeket; a

95 Uo. 43–47.

magyar elit pedig ezt a vállalást kéri számon rendszeresen, többnyire a nyelvhasználati ügyek kapcsán.

Végül, az *etnikai túllicítálás* egy olyan jelenséget takar, amely a többség és kisebbség oldalán egyaránt jelentkezhet, mégpedig az (akár etnikailag semleges) politikai ügyek etnicizálását feltételezi – többnyire választási megfontolásból. Ilyen esetek leírására használják a „magyar kártya” metaforáját, ha éppen a román politikai elit részéről érkezik a túllihegett üzenet, legyen szó autonómiáról (elszakadás motívuma) vagy éppen a magyar nyelvtudás követelménye a közigazgatásban (etnikai diszkrimináció topozsa). Lake és Rothchild szerint egymás hangjának túlharsogása kihatással van a mérsékelt politikusokra is, akik kénytelenek etnicizálni üzeneteiket, hogy el ne veszítsék szavazóikat. Az eredmény a politikai színtér nacionalista alapú polarizáltsága, a társadalmi törésvonal megerősödése a románok és magyarok között. A nacionalista diskurzus szélsőséges példája a Colectiv-tragédia (2015) mögött vélt magyar összeesküvéselmélettel való riogtatás.

Természetesen magyar oldalról sem maradhatnak el a drasztikus kijelentések. Például a Székely Mikó épületének ún. „visszaállamosítása” ügyében 2012 szeptemberében szervezett tüntetésen a magyar előljárók részéről olyan, a realitástól elrugaszkodott üzenetek hangzottak el, mintha a központi állam tette volna rá a kezét (pedig az önkormányzathoz került vissza), ráadásul véglegesen (pedig az intézkedés csupán ideiglenes – amíg tulajdonjogát be nem bizonyítja az egyház), illetve a magyar iskola felszámolása forgott volna kockán (pedig épp ellenkezőleg: mentesült volna az egyháznak fizetett bérleti díj alól).

Összességében elmondhatjuk, hogy az egymással szembenálló és kölcsönösen visszaható erőknek köszönhetően a román állam és a magyar kisebbség közötti távolság egyre nő, a bizalom viszont egyre csökken. A nacionalista diskurzus meghaladta a szimbolikus dimenziót, és erőteljesen formálja a közvéleményt, a mesterségesnek tűnő konfliktusból valósat eredményezett. Emellett sikerült újratermelni az egymás iránt érzett félelmet, a saját helyzet iránti veszélyérzetet, amely teljesen kontraproduktív reakciókat szül mindkét oldalon: a nemzetállam megerősíti hatalmi pozícióját és elutasító magatartását, a kisebbség pedig tüskéket ereszt és áldozatot kiált minden adódó alkalommal. A károk nemcsak társadalmi, hanem gazdasági szinten is érezhetővé válnak, ami további kisebbségi nacionalizmusra adhat okot – ehhez csupán diszkriminatívnak kell minősíteni az állami erőforrások elosztását a román és a magyar megyék között. Mindenesetre, amíg fennáll a kölcsönös bizalmatlanság és hibáztatás, addig az együttműködés

majdnem lehetetlen, és ez egyaránt a magyar régiók és az egész ország kárára válik.

A következő részben ezért arra keresem az elvi választ, hogy ki lehet-e törni ebből az ördögi körből, amit a kisebbség és (az állam közvetítésével) a többség generál és állandóan reprodukál; ha igen, melyek a konfliktus kezelésének a módjai, és melyik találna leginkább a román állam és a magyar kisebbség viszonyának rendezéséhez.

7. A nacionalista konfliktus rendezése

Miután a konfliktus kiváltó okait és fenntartó tényezőit részletesen tárgyaltam az előbbi részben, az alábbiakban különböző megoldásokat, a lehetséges foratókönyveket igyekszem vázolni – ehhez viszont szükségesnek tartom még egyszer megjelölni a fő problémákat. Többek között szó esett *a kölcsönös félelemről és bizalmatlanságról* (1), amelyet a román nemzetállam részéről az esettanulmányok tükrében indokolatlannak, a magyar kisebbség részéről pedig többnyire indokoltnak tartok (leszámítva a túllícitált etnicizálás eseteit). A sorozatosan tetten ért hatósági önkény következtében továbbá felmerült *a jogbiztonság és a jogállamiság* megkérdőjelezése, illetve az állambiztonsági és rendfenntartó szervek *hegemonikus ellenőrzésének* bírálata (2).

A konfliktushelyzetek feloldásához ugyan mindkét félre szükség van általában, ebben az esetben mégis úgy vélem, hogy a kezdeményezés inkább a román nemzetállamtól várható el, nem csupán méltányossági alapon, hanem egyszerű ok-okozati megfontolásból is: világosan láthattuk, ahogyan az önkényes államnacionalizmus katalizálja a kisebbségi nacionalizmust. Hasonlóképpen, a megoldás és a helyzet lezárása is sokkal inkább a román nemzetállam hozzáállásán múlik, mint a magyar kisebbségen, amely igyekszik békés, demokratikus eszközökkel kérni és indokolni jogait, mégis gyakran irracionális (nacionalista) ellenállásba ütközik. Bibó István nemes egyszerűséggel a következőképpen fogalmazta meg javaslatát az állam–kisebbség viszony rendezésére: meg kell adni a kisebbségeknek, amit kérnek, és ezért cserébe lojalitást kap az állam. A helyzet azonban ennél jóval összetettebb, és a megoldás sem lehet külön, ezért az előző bekezdésben megkülönböztetett kérdéskörökre külön-külön ki fogok térni az alábbiakban.

(1) Értelemszerűen a félelmek és a bizalmatlanság leépítésére volna mindenekelőtt óriási szükség, ehhez azonban mindkét félnek alább kellene hagyni az ügyek túlzott etnicizálását, illetve a másik fél folytonos hibáztatá-

sát és megbélyegzését. Ismétlem, ez különösen elvárható a nemzetállami szervek részéről, amelyek hatalmi szempontból domináns helyzetben vannak, és nagymértékben felelősek a többségi közvélemény alakításáért.

Kétségtelen, hogy egy mérgezett viszonyral állunk szemben, amelyet csakis egy valós és őszinte párbeszéd által lehet feloldani. Ehhez el kell fogadni, hogy nincsenek egyetemes, abszolút igazságok, amelyek birtokában volnánk, illetve egyetlen érték- vagy elvrendszer sem áll a másik fölött, hanem a pluralitás olyan tényállás, amelyre nem a homogenizáció a válasz, mert az efféle törekvés tovább mérgezési a kapcsolatokat.

Kulcsfontosságú tehát, hogy maradjunk kíváncsiak és nyitottak a másik igazára is. Főleg, hogy sem saját magunkra, sem a másikra nem tekinthetünk úgy, mint teljes mértékben meghatározott és zárt rendszerre, hanem mint a kölcsönhatásoktól állandóan alakuló, kiegészítéseket elfogadó entitásra. Gadamer szerint a kölcsönös megértést csakis egy erre törekvő szándék vezetheti, azaz előfeltételez egy kölcsönös nyitottságot. A szereplőknek vágyaniuk kell arra, hogy a beszélgetés során mindketten mások lesznek, gazdagabbak, mert az értékek ütköztetéséből többletértéket képesek gyártani.⁹⁶

A cél nem a különbségek megszüntetése, hanem ezek ütköztetése és egy esetleges, kultúrák feletti diskurzus elérése. Természetesen maga az ütköztetés is járhat konfliktussal, de alapvetően a békés megértés, ha nem is feltétlenül az egyetértés a cél.⁹⁷ A párbeszéd eredményességének érdekében szükségképpen dialektikus kell, hogy legyen a megismerés, tehát klasszikus kérdés-válasz struktúrával kell rendelkeznie. A párbeszéd célja pedig a tanulás, nem a meggyőzés vagy a felülkerekedés. Ehhez viszont ki kell lépni a hagyományos domináns-nem domináns csoportok/kultúrák sémájából, és egymást egyenrangú félnek kell tekinteni.⁹⁸

Továbbá, a romániai helyzetre nézve különösen érvényes Kymlicka egyik javaslata: „*a kisebbségi önkormányzatban sem kell az állam létét fenyegető tényezőt látnunk, ellenkezőleg, tekintsük a huzamosabb állami stabilitás*

96 Gadamer így fogalmaz: „*A beszélgetésben végbemenő megértés nem pusztán saját álláspontunk előadása és érvényesítése, hanem közösséggé válkozás, melyben nem maradunk az, ami voltunk.*” Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*. Gondolat, Budapest, 1984, 264.

97 Lásd Lippai Cecília: A közöttiség ontológiai, fenomenológiai és hermeneutikai problémája. In Veress Károly – Gál László (szerk.): *A határok átjárhatóságáról*. Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár, 2006, 70.

98 Lásd Bogya Irma: A beszéd és a beszélgetés hermeneutikai problémája. In Veress-Gál: i. m. 84.

egyik előfeltételének".⁹⁹ Bibó korábbi tanácsát remekül kiegészíti Kymlicka másik megállapítása, miszerint a kisebbség sem fogja biztonságban érezni magát, amíg nem teljesülnek az elvárásai.

(2) A konfliktus rendezése szempontjából a demokrácia konszolidálását tartja mérvadónak például Zellner, különösen az olyan többségi nemzetek esetében, amelyek a közelmúltban nyerték el/vissza saját államiságukat. Eötvös Józsefhez¹⁰⁰ hasonlóan ő is a *decentralizációt* tartja a legalkalmasabb eszköznek a konfliktus megoldására, ugyanis a nemzeti elven szerveződő csoportok esetében kulcsszerepe van a hatalom megosztásának.¹⁰¹ A demokrácia fejlesztése kétségtelenül magában foglalja a jogbiztonság és a jogállamiság általános szavatolását is, beleértve a kisebbségi ügyek igazságos és méltányos rendezését, a nacionalista önkény kizárását. Ilyen értelemben nyilvánvaló a zellneri összefüggés a demokrácia általános fejlődése és a konfliktus-potenciál csökkenése között.

Salat Levente összeállításában a kollektív jogok elismeréséből kiindulva az autonómia, a föderalizmus, a konszociatív modell merülnek fel az etnopolitikai konfliktuskezelés sikeres módozataiként, amelyek révén a kisebbség *intézményes* biztonságban érezheti magát.¹⁰² Amennyiben sikerülne valamely módozatnak érvényt szerezni, az már egyértelmű jele volna annak, hogy az állam lemondott a homogenitás álmáról, elfogadta többnemzetiségű jellegét, és megfelelő jogi keretet biztosít annak. A nemzetállam-építés feladásával tehát együtt jár a konkurens kisebbségi társadalom-építés elismerése, és lehetőség nyílik „*minden nemzetiség számára bizonyos fokú önrendelkezés gyakorlására*".¹⁰³

Ezzel a szemlélettel vitatkozik Brubaker, amikor azt mondja (különösebb indoklás nélkül), hogy sem a konkurens nacionalizmust, sem az etnikai feszültségeket nem lehet felszámolni a nemzeti önrendelkezés elvének pusztá alkalmazásával. A szerzők többségével ellentétben Brubaker nem annyira optimista, és a konfliktus súlyosbításának eshetőségével is számol

99 Kymlicka–Straehle: i. m. 55.

100 Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra*. I–II. Magyar Helikon, 1981. Különösen a VIII. fejezet: Az eszközökről, melyektől az államok bajainak orvoslását várjuk.

101 Salat: i. m. 51.

102 A konszociáció elvének érvényesüléséhez négy feltétel egyidejű teljesülésére van szükség: 1. a társadalom meghatározó rétegeit képviselő nagykoalíció; 2. arányos képviselet a nyilvános szférában; 3. közösségi autonómia, avagy etnikai-területi önkormányzat; 4. a kisebbségek számára fenntartott vétőjog. Lásd még Salat: i. m. 68–69, 109.

103 Kymlicka–Straehle: i. m. 46.

az önrendelkezés intézményesítése okán.¹⁰⁴ Lényegi indoklás hiányában azonban kénytelen vagyok ezt egyszerű véleményként kezelni, és sokkal inkább a (sikeres) európai autonómiamodellek alapján megítélni az önrendelkezési elv működőképességét. Ettől függetlenül mégsem állíthatom teljes bizonyossággal, hogy a romániai magyarság esetében működne például a dél-tiroli autonómia.

Egy radikálisan másfajta megközelítése az etnonacionalista konfliktuskezelésnek a nemzetállam valamiféle meghaladásában rejlik. A gondolat nem újdonság a kisebbség- és nacionalizmuselméletben: kutatók sokaságát foglalkoztatta már a téma, amely (egyik értelmezésében) a nemzet és az állam szétválasztását feltételezné. A Romániához hasonlóan kultúrnemzeti alapon szerveződő államok esetében ez az etnicitás depolitizálását követelné meg, azaz le kellene vetkőznie az államnak (értsd: a magánszférába utalva) a többségi etnonacionalista jegyeket, és etnikailag semlegessé kellene válnia politikájában. Elméleti szempontból így valósulhatna meg a valós egyenlőség az állam különböző polgárai között, hiszen egyik identitást sem részesítené előnyben, azonban kizárná a kollektív jogok lehetőségét.¹⁰⁵ De vajon lehetséges egyáltalán az állam etnikai semlegessége Kelet-Európában? A szerzők többsége nemleges választ ad erre a kérdésre (főleg realpolitikai meggyőződésből), az indoklás többrétű:

1. a többségi identitás intézményesülése elkerülhetetlen folyamánya a demokratikus államépítésnek; 2. ugyanez mondható el az államnyelvnek a szocietális kultúra nyelvével való egybeeséséről; 3. a lojalitás és szolidaritás alapját nem képezheti egy érzelmileg „halott”, csupán szolgáltató állam.¹⁰⁶ Képtelensége ellenére azonban a nemzetállam törekedhet arra, hogy egyenlőséget biztosítson a benneélő közösségeknek (kollektív elismerés). Egy politikai közösségen belül ugyanis több identitás is létezhet, de a domináns identitás előnyös helyzetet teremt és önkéntes asszimilációt von maga után,

104 Brubaker: i. m. 27, 29.

105 Lásd még Salat: i. m. 99.

106 Kis János a következőket írja erről: „Az állam nem lehet meg történeti emlékezet nélkül, és hivatalos hagyományai vagy ráépülnek valamelyik (egy, néhány, valamennyi) közösség saját emlékezetére, vagy a kollektív memóriák egyikével sem érintkeznek, és így tovább. (...) A hivatalos nyelv nem szakadhat el a beszélt nyelvektől; a hagyományos munkaszüneti napok összessége nem minősíthető kötelező munkanappá; az állam múltja nem válhat el a területén élő népcsoportok múltjától.” Kis János: *Az állam semlegessége*. Atlantisz, Budapest, 1997, 154. Vö. Salat: i. m. 104, 107.

hacsak nem biztosítják az esélyegyenlőséget a nem domináns identitásoknak.¹⁰⁷

A nemzetállam meghaladásának másik fő értelmezési keretét a multinacionális és szupranacionális modellek jelentik. A multinacionális koncepció egyik jeles képviselője Kymlicka, aki „*többnemzetiségű föderalizmusnak*” (*multination federalism*) nevezné az új rendszert, amely alkalmas volna az állami és a kisebbségi nacionalizmus felszámolására, méghozzá ugyanazon az állami kereten belül.¹⁰⁸ Felmerült még a multinacionalista patriotizmus lehetősége, amelyet Kis János az együttélő nyelvi-etnikai csoportok együttesen létrehozott politikai közösségeként fogalmazott meg¹⁰⁹ – erre találó példa a belga állam. Brubaker mindenesetre nem ad sok esélyt sem a multinacionális modell, sem a politikai közösség érvényesülésének Kelet-Európában. A szupranacionális elképzelés jegyében a nemzetek feladnák szuverenitásuk egy részét egy semleges entitásnak, de nem adnák fel öntudatukat, hanem konszociatív modellben élhetnének egymás mellett.¹¹⁰ (Tulajdonképpen az EU is egy szupranacionális entitásnak minősül, azonban az alsó szinten továbbra is a nemzetállamok érvényesülnek, nem pedig maguk a nemzeti közösségek.) Ha viszont elfogadjuk, hogy az etnonacionalista identitás meghatározó tényező a közsférában, akkor Demeter M. Attila szerint arról is le kellene mondanunk, hogy a többnemzetiségű államok semlegesek lehetnek. Nem is feltétlenül szükséges a semlegesség – állítja Majtényi –, mert elégséges volna, ha a politikai közösség képes lenne levetkőzni elfogultságát a domináns etnikai elemek iránt,¹¹¹ azaz se nem privilegizálná azokat, se nem rekesztené ki a kisebbségi elemeket.

De akkor „*hogyan lehet a polgárok egyenlőségét, és ugyanakkor etnikai különbözőségét ugyanabban a nyilvános, politikai szférában intézményileg és jogilag megjeleníteni?*” – veti fel Demeter a megkerülhetetlen kérdést.¹¹²

107 Majtényi Balázs: *A nemzetállam új ruhája*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007, 60.

108 Kymlicka, Will: *The New Debate over Minority Rights*. Id. kiad. 38. Lásd még Kymlicka, Will: *Minority Nationalism and Multination Federalism*. In Kymlicka, Will: *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford University Press, Oxford, 2001, 91–119. A fogalom magyar fordításához lásd Kymlicka, Will: *Etnikai kapcsolatok és a nyugati politikaelmélet*. Symposium, 1998, 22–23 sz. 15–53., 25. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf685.pdf.

109 Kis: i. m. 81.

110 Déry: i. m. 72.

111 Majtényi: i. m. 61.

112 Demeter M. Attila: *Nemzet és politika*. Id. kiad. 56–57. Vö. Salat: i. m. 99.: „*A liberális demokráciák klasszikus dilemmája, hogy miként lehet az állampolgárok állam előtti egyenlőségének és egyéni szabadságának egyidejű érvényesülését biztosítani, ha az*

Nincs is erre tökéletes elméleti válasz, legalábbis nem a klasszikus liberalizmus keretein belül, hiszen a kollektív jogok elismerése ütközik a nacionalizmus és a liberalizmus individualista felfogásával, amelyben csak az egyén lehet jogalany, és az egyének közt teljes jogegyenlőség áll fenn. Mindazonáltal a romániai magyar közösség vonatkozásában több modell ötvözésével kísérletezhetünk. Ehhez tekintsük át még egyszer utoljára az aktuális romániai és európai kontextust.

Megállapítottam korábban, hogy a román nemzet(állam) részéről paradigmaváltásra van szükség a kisebbségi ügyek megközelítésében, ehhez pedig erős etikai alapokra kell fektetni az interetnikus párbeszédet. A nézeteltérések tisztázására és feloldására a kölcsönös nyitottság és megértés alapvető feltétel mindkét fél részéről; a megbélyegzés, a torzítások és a manipuláció pedig elkerülendő magatartásformák. Mindez végső soron az egyik fő problémát, a kölcsönös félelmet és bizalmatlanságot szüntetné meg, ami idővel a társadalmi törésvonal eltűnésével és egy új politikai közösség építésével járna. A romániai társadalomra vonatkozásában hasonló fontossága van az általános demokratikus konszolidációnak, amely kétségkívül a jogállamiság és jogbiztonság megerősödését jelentené. Az ún. „rendszerhibák” kiküszöbölésével minden bizonnyal a kisebbségi ügyek rendezése is a megfelelő törvényes és morális keretek között zajlana.

Ami a nemzetállam meghaladását illeti, a Kymlicka-féle *többnemzetiségű föderalizmus* csak olyan körülmények között volna lehetséges, ha területi szempontból kiegyensúlyozottabb lenne az etnikai arány (mint pl. Belgiumban). Romániában a többségi nemzeten kívül egyedül a magyarok létszáma elegendő egy saját intézményrendszer fenntartásához, a román többség pedig nem lenne érdekelt abban, hogy egyenrangú félként kezelje az ország lakosságának töredékét képező magyar kisebbséget (a tömbmagyar Székelyföld az összlakosság kb. 4%-át képezi).

A Kis János által javasolt multinacionalista patriotizmusához hiányoznak az alapok, ugyanis a 20. századot uraló etnonacionalista érzelmek és történelmi sérelmek miatt erőteljesen szegregálódott a romániai társadalom. Az a néhány meghatározó közös élmény, mint például az 1989-es forradalom vagy az uniós csatlakozás, nem elegendő ahhoz, hogy egységes politikai közösség kovácsolódjon a román és a magyar félből. (Jó példa az Egyesült Királyság, ahol viszont a nyelvi homogenitás nem mellékes tényező.)

állampolgárok vallásukra, kulturális hagyományaikra, anyanyelvükre, életformájukra nézvést nem egyformák.”

A szupranacionális modellre sem alapozhatunk, hiszen az Európai Unió képtelen volt a közös válságok meggyőző módon való kezelésére (lásd menekültkérdés), ezért a nemzetállamok jelentősége felértékelődött az utóbbi években, így valószínűtlen a területi átrendezés oly módon, hogy a saját államot nélkülöző népcsoportok is egyenlő módon érvényesülhessenek – főleg olyan körülmények között, hogy a tagállamok szuverenitására hivatkozva az Unió maga is határozottan elhatárolódik a kisebbségvédelemtől.

Ami a nemzet és az állam szétválasztását illeti, nem várható, hogy az „újszülött” román állam egyhamar etnikailag semlegessé váljon, azaz levetkőzze az etnikai jegyeket, hiszen ez az államnév módosításával kellene hogy kezdődjön, viszont a pártatlanságra vagy legalább annak látszatára törekedhetne a különféle nemzetiségű polgáraival szemben. A teljes semlegesség már csak azért sem volna járható út, mert az etnikai elemek magánszférába terelését eredményezné, a nemzeti kisebbségek pedig éppen a közjogi elismerésre törekednek.

Autonómiáról vagy föderális típusú régiósításról is csak azt követően eshet szó Romániában, hogy a többségi köztudatból végleg kitörölték a függetlenség vagy a szeparatizmus konnotációját. Hiába működik már a konszociatív modell egy gyengébb formája Romániában, mégis az autonómia marad a magyar kisebbségi elit egyik alapvető követelése. Márpedig a sikeres európai modellek (pl. Dél-Tirol) ismeretében nemcsak legitimnek, hanem teljesíthető és hatékony módszernek is tűnik a többség-kisebbség viszony rendezésére. A román közvélemény elutasító magatartása mellett azonban nem tűnik elérhetőnek a kisebbségi autonómia, várni azonban nem érdemes sokáig, ezért egy köztes megoldáson lehetne gondolkozni. A demokratikus konszolidáció jegyében sor kerülhetne például egy általános decentralizációra (lehetőleg régiósítás formájában, amely tiszteletben tartja a kulturális és történelmi sajátosságokat), amelyben minden régiónak azonos mértékű autonómiát, a magyar közösségnek pedig kiegészítő nyelvi-kulturális jogosítványokat biztosítanak azokban a régiókban, ahol jelentős létszámban élnek.

8. Összefoglalás

Egy általános nacionalizmus- és kisebbségelméleti áttekintést követően az első részben meghatároztam azokat a fogalmakat, amelyekkel a tanulmány során dolgoztam, valamint körvonalaztam azt az elméleti keretet,

amelybe a román nemzetállam és a magyar kisebbség viszonyát (az utóbbi években) meghatározó ügyeket bele lehetett helyezni. A nacionalizmus különféle értelmezései közül kétségkívül az állami és kisebbségi nacionalizmus dichotómiája illeszkedett a legjobban a választott esetek elemzéséhez, és az etnonacionalista megközelítés bizonyult a legmegfelelőbbnek a román nemzetállam és a magyar kisebbség jellemzésére.

A román nemzetállam általános bemutatása során kiemeltem annak kultúrnemzeti jellegét, amely ugyanakkor keretet biztosít a nemzeti kisebbségek támogatására és védelmére is. Hibrid jellege abban is áll, hogy a többségi nemzet tagjait privilegizálja, más kollektív jogalany elismerését kerüli, miközben a kisebbséghez tartozó személyek jogait alkotmányos szinten rögzíti. A teljesség kedvéért viszont meg kell jegyezni, hogy a jogok alkalmazása és betartása nem zajlik zökkenőmentesen, de ez a probléma túlmutat a jelen kutatás tárgykörén.

A vizsgált esetek többségében a tükörelemzés technikájával sikerült rávilágítani a nacionalizmus kétoldaliságára. Egyrészt szimbolikus jelentőségű döntések vagy állásfoglalások születtek az állami szervek részéről az autonómia, a szimbólum- és a nyelvhasználat terén, amelyek hivatkozási alapot jelentenek a közvéleményben, másrészt pedig kisebbségi nacionalista reakciókat váltottak ki a magyar elit részéről. A párbaj elsősorban a diskurzív terekben jelentkezik, azonban könnyen kiléphet ebből a mederből, és időnként erőszakhoz vezethet.

Az állami szervek részéről a magyar követeléseket mondvacsinált indoklással elutasító magatartást figyelhettünk meg, amelyet a nemzetállami status quo fenntartásának érdekében magyaráztam, jelentőségét pedig a jogállamiság megingásában és a román–magyar viszony elmérgesedésében láttam. Néhány túletnicizált esetet leszámítva a magyar kisebbségi elitek joggal szálltak szembe a nemzetállami elnyomással, sérelmeiket és követeléseiket többnyire a diszkrimináció, a törvényesség, az európaiság, a fenyegetettség toposza, valamint a történelmi, erkölcsi és jogi érvek mentén fogalmazták meg.

Az esettanulmányok elkészítését követően rámutattam a román–magyar etnopolitikai konfliktus okaira és befolyásoló tényezőire, amelyek közül a párhuzamos és egymással ellentétes nemzetépítést, a nemzetállami hegemonia és status quo fenntartását, a valós párbeszéd hiányát, a társadalom túletnicizálását emelem itt ki. A konfliktus két fő következményeként a kölcsönös félelmet és bizalmatlanságot, illetve a jogállamiság megrendülését jelöltem meg. Erre a két fő problémára való tekintettel fogalmaztam meg végül azokat a megoldási javaslatokat is, amelyeket megfelelőnek tar-

tok a román–magyar viszony rendezésére: egyrészt a kölcsönös megértést és nyitottságot a párbeszédhez, másrészt pedig a demokratikus konszolidációt, a decentralizációt (beleértve az autonómiát), a hatalom megosztását. A problémák és megoldások tudatában már „csak” idő kérdése, hogy mikor társul politikai akarat is hozzá, de minden bizonnyal paradigmaváltásra lesz szükség, amit rendszerint generációváltással lehet elérni. Hannah Arendt híres gondolatát parafrázálva: a születés az egyetlen remény a rendszer legyőzésére.¹¹³

113 Vö. Arendt, Hannah: *The Human Condition*. University of Chicago Press, Chicago, 1958, 247.